

**CHRONOLOGISCHE PROBLEMEN
AANGAANDE DE BISSCHOPPEN VAN DOORNIK
(1146 - 1218) :
EPISCOPAATSJAREN EN JAARSTIJL**

CYRIEL VLEESCHOUWERS

Het opzet van deze bijdrage is de prosopografische steekkaart van enkele bisschoppen van het in 1146 van Noyon afgesplitste bisdom Doornik met nauwkeuriger gegevens, waar mogelijk, in te vullen dan in Strubbe en Voet's handboek van chronologie¹. De resultaten van ons onderzoek plaatsen wij in volgende tabel in de rechterkolom naast die van Strubbe en Voet.

Bisschoppen van Doornik

	Strubbe-Voet, blz. 247	Bijgewerkte gegevens
Anselm	gewijd 10 maart 1146 overlijdt 24 augustus 1149	gewijd 10 maart 1146 overlijdt 24 augustus 1148
Gerard	inbezitneming 1149, na 24 augustus overlijdt 14 juli 1166	verkozen 1148, na 24 augustus gewijd 1149, vóór 29 mei overlijdt 14 juli 1166

1. E. STRUBBE-L. VOET, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*. Antwerpen, Amsterdam, 1960, blz. 247.

Bisschoppen van Doornik

	Strubbe-Voet, blz. 247	Bijgewerkte gegevens
Walter I	verkozen 1166, na 14 juli pauselijk bevestigd 16 maart 1168 gewijd 1168, na 16 maart overlijdt 19 augustus 1172	verkozen 1166, na 14 juli gewijd 1167, vóór 30 april pauselijk bevestigd 16 maart 1168 overlijdt 19 augustus 1172
Everard	gewijd 1173 overlijdt 28 september 1191	gewijd 1173, na 22 januari - vóór 12 maart overlijdt 28 september 1190
[Petrus]	verkozen 1191, na 28 september	verkozen 1190, na 28 september
Stefaan	verkozen 1192, vóór 25 maart gewijd 12 april 1192 overlijdt 11 september 1203	verkozen 1192, februari gewijd 1192, na 23 mei - vóór 1 juni (vermoedel. op 24 of 31 mei) overlijdt 11 september 1203
Goswijn	gewijd 1204 overlijdt 29 oktober 1218	gewijd 1204, na 1 maart - vóór 5 mei overlijdt 29 oktober 1218

Bovendien liet het dossier der dateringen volgens het aantal wijdingsjaren van bisschop Everard (1173-1190) ons toe vast te stellen dat zijn kanselarij gewoonlijk de Boodschapstijl volgde. Zijn opvolger, bisschop Stefaan (1192-1203), volgde hoofdzakelijk de Kerststijl terwijl na Stefaan bisschop Goswijn (1204-1218) de Paasstijl volgde.

Anselm

De pogingen van de Doornikse kanunniken om een eigen bisschop te verwerven richtten zich eerder zelden, zowel vóór als onmiddellijk na 1146, op een medekanunnik: na de dood van bisschop Baldric († 2.11.1112) kozen uitgerekend de kanunniken van Noyon Lambrecht, aartsdiaken van Doornik, tot bisschop van Noyon-Doornik. De kanunniken van Doornik echter kozen Herbert, aartsdiaken van Terwaan. Volgens de *continuatio* op Herimans verhaal over de zogeheten heroprichting der Sint-Maartensabdij te Doornik en volgens de *Historiae Tornacenses* werden zowel de aartsbisschop van Reims als de Romeinse curie-kardinalen omgekocht door de Noyon-clan, zodat Herbert zich terugtrok als kandidaat en weerkeerde naar Terwaan.

Na Lambrechts overlijden († 6.7.1123), viel de keuze in Noyon op Simon van Vermandois, schoonbroer van Karel de Goede, graaf van Vlaanderen, en verwant met Filips, koning van Frankrijk. Doornik durfde niet tegen zulke kandidaat ingaan². Na enige jaren echter, in 1142, toen bisschop Simon tijdelijk geschorst werd door paus Innocentius II, waagde Doornik opnieuw zijn kans om een eigen bisschop te bekomen en schoof Absalon, de abt van de Sint-Amandsabdij, naar voren als eigen kandidaat. Simon echter slaagde erin, in het voor grote geldsommen gevoelige Romeinse curie-milieu, zijn bisschoppelijk mandaat over Noyon én Doornik veilig te stellen³. Een volgende poging van Doornik om autonoom te worden bestond erin Letbert de Blonde, kanunnik van O.-L.-Vrouw-Doornik, naar Rome te zenden met een brief van Bernard, abt van Clairvaux⁴. De pas benoemde paus, Eugenius III⁵, was immers zelf een oud-Cisterciënsermonnik uit Clairvaux. Op aanwijzing van de paus zelf koos in Rome de Doornikse delegatie Anselm, abt van Sint-Vincent te Laon⁶. Deze werd, ondanks persoonlijk tegenstribbelen, op 10 maart 1146 te Rome door paus Eugenius III gewijd tot eerste bisschop van het sedert 626 niet meer autonome bisdom Doornik.

2. G. WAITZ(ed.), *Liber de restauratione S.Martini Tornacensis continuatio*, - M.G.H., SS., XIV, Hannover, 1883, blz. 321 ; 325 ; G. WAITZ (ed.), *Historiae Tornacenses partim ex Herimanni libris excerptae*, - *ibidem*, blz. 342-343.

3. G. WAITZ(ed.), *Historiae Tornacenses*, blz. 344.

4. N.-N. HUYGHEBAERT, *Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocèse de Tournai* in *Bulletin Trimestriel de la Société Académique des Antiquaires de la Morinie*, XX, 1966, blz. 417-426 ; C. VLEESCHOUWERS, *Letbert de Blonde (1146 - † 29 april 1179). Werkelijke cumul van ambten of mythische concentratie binnen het kathedraal kapittel van Doornik ?* in *Huldealbum J. Buntinx* (ter perse).

5. M.-A. DIMIER, *Eugène III (Bienheureux), pape (1145-1153)* in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XV, 1963, kol. 1350.

6. F. HENNEBERT, *Anselme* in *Biographie Nationale*, I, Brussel, 1866, kol. 325-326 ; A. DUBRULLE, *Anselme* in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, III, 1924, kol. 460 ; F. LEURIDANT, *Anselme* in *Dictionnaire de biographie française*, II, Parijs, 1936, kol. 1424.

Anselm was reeds sedert tenminste 1131⁷ abt van de Benedictijnerabdij van Sint-Vincent te Laon. Volgens Herimans verhaal werd hij te Rome kort vóór 10 maart 1146 door paus Eugenius III aangewezen als kandidaat-bisschop van Doornik en als zodanig gekozen door de Doornikse afvaardiging die onder leiding stond van Letbert de Blonde⁸. De periode waarin Anselm als gekozen, maar nog niet gewijd bisschop van Doornik, kan hebben opgetreden en oorkonden kan hebben uitgevaardigd, was zeer kort : Anselm bevond zich te Rome als abt van Sint-Vincent te Laon en niet als vooraf aangewezen kandidaat-bisschop van Doornik. Door het verbeteren vasthouden van Letbert de Blonde aan het bekomen van een *de facto* gewijde bisschop van Doornik, en niet aan een pauselijke toezegging van een te Reims te wijden eigen kandidaat, is te Rome zelf door paus Eugenius III Anselm aangeduid en, daarop aansluitend, door de Doornikse gemandateerden gekozen. Indien Anselm als elect van Doornik zou hebben geoorkund, dan dient deze oorkonde gedateerd te worden kort vóór 10 maart 1146 en gelocaliseerd te Rome.

In feite is geen zulke oorkonde van Anselm als elect van Doornik bekend. De reden waarom dit zo nadrukkelijk door ons gesteld wordt is dat in een gepubliceerde oorkondenuitgave voor de abdij van Sint-Calixtus te Cysoing, namelijk de uitgave in 1883 door Ignace de Coussemaker, zulk een zogenaamde Anselm-electus-oorkonde is afgedrukt⁹. Het gaat om een niet-gelocaliseerde ongedateerde oorkonde¹⁰, waar echter een aanzienlijke

7. Volgens de *Historiae Tornacenses* (WAITZ (e.d.), *M.G.H.*, SS., XIV, blz. 345, n. 1) was Anselm bijna 17 jaar abt van Sint-Vincent te Laon in maart 1146, m.a.w. vanaf 1129/30. Akten of vermeldingen van hem als abt zijn bewaard van 1131 tot 1145 (R. POUPARDIN, *Cartulaire de Saint-Vincent de Laon* (Arch. Vatican., Misc. Arm.X.145), *Analyse et pièces inédites in Mémoires de la Société de l'histoire de Paris et de l'Île-de-France*, XXIX, Parijs, 1902, blz. 208 (1131), blz. 206-207 (16.4.1131), blz. 209-211 (2.3.1133), blz. 206 (15.8.1139) ; Laon, Arch. départ. Aisne, H 871 (1135), H 172 (1138), H 185 (1145)).

8. G. WAITZ (ed.), *Liber de restauratione*, blz. 326 ; G. WAITZ (ed.), *Historiae Tornacenses*, blz. 345.

9. I. DE COUSSEMAKER, *Cartulaire de l'abbaye de Cysoing et de ses dépendances (867-XVIIe s.)*. Rijsel, 1883, blz. 19-20, nr. XV.

10. Wijzen wij er terloops op dat de Coussemaker uit de kwaliteit van *electus* geen besluiten heeft getrokken, en enerzijds de data (1146-1149) voorstelt en anderzijds deze oorkonde afdruckt na een andere eveneens ongedateerde en niet-gelocaliseerde oorkonde van Anselm als *episcopus*.

groep Doornikse kanunniken (deken, proost, cantor, kanselier en drie kanunniken) samen met de abten van Sint-Maartens-Doornik en Saint-Nicolas-des-Prés en twee kanunniken, vermoedelijk uit de abdij zelf van Cysoing, als getuige optreedt. Die hele groep van elf leden der uit het bisdom Doornik afkomstige clerus zou zich dus naar Rome hebben begeven en er een oorkonde van Anselm als elect onderschreven hebben. De omringing van Anselm te Rome door elf Doornikse figuren zou Heriman niet onbekend gebleven zijn, zeker niet aangezien Walter, de abt van Herimans eigen Sint-Maartensabdij, bij de onderschrijvers van deze zogeheten *electus*-oorkonde stond.

Hoe kwam de Coussemaker er dan toe een oorkonde van Anselm als *electus* uit te geven? Het origineel¹¹ toont in de *intitulatio ep(is)c(opus)*. Als eerste onderschrijver is Anselm zelf vermeld: *Signum domni Anselmi Tornacensis ep(is)copi*. In beide *episcopus*-grammata is de *p* als opgaande in plaats van als dalende letter geschreven, m.a.w. de buik van de *p* bevindt zich bovenin de schacht in plaats van op de lijn, bovenaan de staart. In het cartularium¹² door twee notarii in 1517 samengesteld, werd de oorspronkelijke *intitulatio episcopus* weliswaar correct ingeschreven maar een der beide notarii oordeelde toch beter dat woord te doorstrepen en interlineair te vervangen door *electus*. Bij Anselm als eerste onderschrijver lieten zij *episcopi* staan. De Coussemaker heeft dan, zonder op te merken dat in het origineel de *l* géén buik heeft¹³, de cartularium-correctie van de *intitulatio* nog uitgebreid tot de *subscriptio*.

Hiermede is het schijnprobleem van de *electus*-oorkonde van bisschop Anselm opgelost. Er blijft dan het probleem van het einde van zijn episcopaat.

Inderdaad, Strubbe en Voet¹⁴ noteren 24 augustus 1149 als sterfdatum van Anselm. Aan 24 augustus als sterfdag kleeft geen

11. Rijsel, ADN., 38 H 26/93.

12. Rijksarchief Bergen, Cartulaires, 12, f° 29 r°.

13. I. De Coussemaker heeft hoogstwaarschijnlijk geen inzage gehad van het origineel.

14. E. STRUBBE-L. VOET, *De chronologie*, blz. 247.

probleem¹⁵. Maar Strubbe en Voet hebben er geen rekening mee gehouden dat Anselms opvolger, Gerard, reeds op 29 mei 1149¹⁶ als bisschop van Doornik¹⁷ aanwezig was bij de wijding der abdijkerk van Sint-Pieters van Hasnon. Het probleem stelt zich hier als volgt : was Anselm afgetreden als bisschop, ergens vóór 29 mei 1149, en overleed hij inderdaad op 24 augustus 1149, maar niet als bisschop van Doornik ? De formulering van zijn obit in het obituarium van het kathedraal O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik voegt geen *quondam* toe vóór *Tornacensis episcopus* noch enige andere verklarende biografische nota aangaande de latere functies van bisschop Anselm. Was Anselm dan vroeger overleden, bvb. in 1148 ? Volgens de *Gallia Christiana*¹⁸ stierf Anselm weliswaar in 1149, maar niet op 24 augustus. Onzes inziens moet de sterfdag van 24 augustus vanuit het obituarium van O.-L.-Vrouw-Doornik wél behouden blijven maar verdient 1148 als sterfjaar de voorkeur.

Wat brengen de diplomatische en de verhalende bronnen bij tot de oplossing van dit probleem ? Drie gedateerde en vijf ongeda-

15. Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 88 r° ; U. BERLIERE (ed.), *Nécrologe de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai. - Documents inédits pour servir à l'histoire Ecclés. de la Belgique*, I, Maredsous, 1894, blz. 208-209 ; J. VOS, *L'abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés près de Tournai (Nécrologe)* in *Mémoires de la Société Historique et Littéraire de Tournai*, XI, 1879, blz. 389-390.

16. L.C. BETHMANN (ed.), *Auctarium Hasnoniense op Sigeberti Gemblacensis chronographia - M.G.H., SS.*, VI, Hannover, 1844, blz. 442 ; J. DEWEZ, *Histoire de l'abbaye de St. Pierre d'Hasnon*. Rijsel, 1890, blz. 118 en 567-568 ; *Gallia Christiana*, III, Parijs, 1725, kol. 399 en *Instrumenta ecclesiae Atrebatensis (ibidem)*, kol. 86, nr. XI).

17. Verbeter E. BROUETTE, *Abbaye de Villers, à Tilly in Monasticon Belge*, IV, 2, Luik, 1968, blz. 366, die Gerard tot diocesaan prelaat van de Hasnon-abdij maakt in plaats van die eer aan de bisschop van Atrecht te laten. De opluistering der plechtigheid door de aartsbisschop van Reims samen met de bisschoppen van Soissons, Kamerijk, Terwaan en Doornik, wijst erop dat de *sedisvacatio* in het bisdom Atrecht na Alvisus' overlijden (25.9.1147) nog voortduurde en dat Godescalcus nog niet was aangewezen.

18. *Gallia Christiana*, III, kol. 212 D - E : «non vero die 24. mensis Augusti ut scribit Cousin in hist. Tornac. licet ea die fiat ejus anniversarium in ecclesia B.M.».

teerde¹⁹ oorkonden van Anselm alsook een gedateerde vermelding in verhalende bronnen vormen het dossier. De drie gedateerde oorkonden stammen uit Doornik, 1146, epact 17 (bijgevolg van na 1 september 1146)²⁰, uit Doornik, 15 juli 1147²¹ en uit Doornik, 1147, indictie 11²². Op basis van deze gedateerde oorkonden alléén zou kunnen besloten worden dat Anselms overlijden in ieder geval na 1 september (dus zeker van na 24 augustus) 1147 moet gesitueerd worden. Dit laat de mogelijkheden open van 24 augustus in 1148 en, volgens de literatuur, in 1149. Herhalen wij dat op 29 mei 1149 Anselms opvolger, Gerard, reeds optrad als bisschop van Doornik. Indien men vasthoudt aan 24 augustus 1149 als sterfdatum van Anselm, dan impliceert dit dat tenminste van 29 mei 1149 tot 24 augustus 1149 twee bisschoppen de Doornikse bisschopszetel deelden. Daar op 29 mei 1149 Gerard reeds optrad als bisschop van Doornik, en daar geen bewijs gevonden werd van het voortduren van Anselms pontificaat na 1148, noch van het aftreden van Anselm vóór zijn

19. Ongedateerde oorkonden van bisschop Anselm zijn bewaard ten gunste van het collegiaal Sint-Pieterskapittel te Rijsel (E. HAUTCEUR, *Cartulaire de l'église collégiale de St.-Pierre de Lille*. Rijsel, Parijs, I, 1894, blz. 35-36, nr. XXVI), ten gunste van de Sint-Calixtusabdij van Cysoing (Rijsel, ADN., 38 H 2693; I. DE COUSSEMAKER, *Cartulaire de Cysoing*, blz. 19-20, nr. XV) alsook ten gunste van de abdij van Phalempin («Histoire chronologique et abrégée de l'abbaye de Phalempin depuis l'année MXXXIX», P.J. nr. 6: Cartularium voorheen in privaat bezit van L. Dancoisne, later van P. Denis du Péage). Twee andere ongedateerde oorkonden werden respectievelijk gericht aan Everdeius, abt van de Gentse Sint-Baafsabdij om de wijding door Anselm van de leprozenkapel in Sint-Maartens-Ekkergerem bij Gent te herinneren en rechten te regelen in dat verband (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum (1146-1149); C.P. SERRURE, *Cartulaire de St. Bavon à Gand (655-1255)*. S.l., s.d. [Gent, 1836-40], blz. 38-39, nr. XXXIII (*vers 1147*)) en aan Anselm, abt van de Sint-Calixtusabdij te Cysoing (Rijsel, ADN., 38 H 2692; Rijksarchief Bergen, Cartulaires, 12, f° 29 r°-v^o; I. DE COUSSEMAKER, *Cartulaire de Cysoing*, blz. 18-19, nr. XIV).

20. A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye de St.-Martin de Tournai*. Brussel, 1898, I, blz. 67, nr. LXII.

21. Rijksarchief Gent, Abdij Drongen, Cartularium 6, f° 26 v°; Cartularium 7, f° 67 v°-68 r°.

22. Atrecht, Archives du Pas-de-Calais, 9 J (Cartularium van de Sint-Vaastabdij, genaamd «Gauiman de l'évêché»), f° 172 v°-173 r°; Atrecht, Bibliothèque Municipale, hs. 1266, f° 29 v°.

dood, noch van het samen bisschop zijn van Anselm en Gerard, opteren wij voor 1148 als sterfjaar waarin op 24 augustus Anselm overleed als bisschop van Doornik. In dit jaar 1148 situeerden trouwens de betrouwbare *Annales Elnonenses*²³ Anselms overlijden. Ook de *continuatio* op Herimans *Liber de restauratione*²⁴ situeert Gerards opvolging in 1149, maar laat Anselms overlijden plaatshebben tussen 1147 en 1149. De vermelding van Anselm in de *Annales Sancti Bavonis Gandensis* en *Annales Gandenses*²⁵ bij de wijding van de krypte der Gentse Sint-Baafsabdij in 1148 moet dus van vóór 24 augustus 1148 worden gedateerd.

Gerard²⁶

Hoger werd reeds gewezen op het vroegst bekende optreden van bisschop Gerard op 29 mei 1149 bij de wijding der abdijkerk van Sint-Pieters van Hasnon²⁷. Waarom deze oud-monnik van Clairvaux en oud-abt van Villers pas in mei 1149 als bisschop van Doornik kon optreden, vindt zijn uitleg in de weerstand van de *clerici Noviomenses* om het vóór maart 1146 met Noyon verbondene bisdom Doornik te laten schieten. Als een rode draad kan bij de eerste sedisvacaties in Doornik (tussen Anselm en Gerard (1148-1149) en tussen Gerard en Walter I (1166-1168)) de vaste wil gevolgd worden van de Noyon-clan om te strijden voor de

23. PH. GRIERSON, *Les annales de Saint-Pierre de Gand et de Saint-Amand*. Brussel, 1937, blz. 168.

24. G. WAITZ (ed.), *Liber de restauratione*, blz. 326, rr. 48-49: «Domno Anselmo defuncto atque in ecclesia sancte Marie ante maius altare sepulto, Gerardus abbas Vilariensis ei successit anno dominice incarnationis 1149».

25. N.-N. HUYGHEBAERT, *Dedicationes Tornacenses (616-1395)* in *Horae Tornacenses*, Doornik, 1971, blz. 19.

26. In de *intitulatio* van zijn oorkonden heet hij Gerardus, Geraudus, Geraldus, Geroldus, Giraldus, Giraudus; deze laatste vorm is gebruikt in de legende van zijn bisschopszegel.

27. Cfr. *supra* noot 16. Het lijkt waarschijnlijk dat Gerard op 26 mei 1149 ook aanwezig was bij de wijding der abdijkerk van O.-L.-Vrouw van Vaucelles door de aartsbisschop van Reims (L.C. BETHMANN (ed.), *Continuatio Valcellensis* op *Sigeberti Gemblacensis Chronographia*. - *M.G.H.*, SS., VI, Hannover, 1844, blz. 460; C. CALLEWAERT, *La Continuatio Valcellensis de la Chronique de Sigebert de Gembloux. Fragments et notes* in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LV, 1905, blz. 388).

hereniging der bisdommen Noyon en Doornik. Reeds vóór de wijding te Rome in 1146 van Anselm door Eugenius III tot bisschop van Doornik, had het kathedraal kapittel van Noyon vanaf de sedisvacaties na bisschoppen Baldric († 1112) en Lambrecht († 1123) de autonomistische pogingen van Doornik moeten weerstaan²⁸. Tenslotte had de laatste bisschop van de verenigde bisdommen Noyon-Doornik, Simon van Vermandois, zich op verzoek van Bernard van Clairvaux neergelegd bij de aanspraken van Doornik op een eigen bisschop²⁹, maar bisschop Simon kon toch niet nalaten³⁰ even later te Rome de Doornikse bemoeiingen de grond in te boren. Toen Eugenius III dan eindelijk op 10 maart 1146 Anselm wijdde tot eerste bisschop van het weerom autonome bisdom Doornik, liet deze paus niet na, op 15 maart daaropvolgend, de clerus en gelovigen van Doornik te ontslaan van de trouw aan de bisschop van Noyon³¹. De koning van Frankrijk, de graaf van Vlaanderen, de bisschoppen van Atrecht en Terwaan, maar ook Simon van Vermandois zelf werden allen door de paus aangeschreven³² en aangespoord om de splitsing der bisdommen te eerbiedigen. Op 24 juli 1146³³ sprak paus Eugenius III de definitieve splitsing uit der beide bisdommen.

Simon van Vermandois had zich uiteindelijk neergelegd bij de Doornikse autonomie. In 1147 vertrok hij naar Palestina, waar hij *in partibus Syrie* op 10 februari 1148 overleed³⁴. Tijdens zijn afwezigheid groeide allicht de macht van het Noviomese kathedraal kapittel en blijkbaar wakkerde ook de zucht naar hereniging der beide bisdommen opnieuw aan bij de *clerici Noviomenses*. Toen in 1148, rond maart of april, te Noyon vernomen werd dat hun bisschop was overleden en, enkele maanden

28. M.-A. DIMIER, *Saint Bernard et le rétablissement de l'évêché de Tournai* in *Horae Tornacenses*, Doornik, 1971, blz. 48-53.

29. M.-A. DIMIER, *Saint Bernard*, blz. 55 ; E. DE MOREAU, *Histoire de l'église en Belgique*. Brussel, 1945, III, blz. 28.

30. M.-A. DIMIER, *Saint Bernard*, blz. 56-57.

31. M.-A. DIMIER, *Saint Bernard*, blz. 57.

32. M.-A. DIMIER, *Saint Bernard*, blz. 57-58.

33. M.-A. DIMIER, *Saint Bernard*, blz. 58 noot 48.

34. Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 61v°.

later, dat te Doornik op 24 augustus Anselm was overleden, zagen deze *clerici* de kans rijp om een nieuwe anti-autonomie-actie op touw te zetten. Misschien had, toen Anselm op 24 augustus 1148 overleed, de electie door de Noviomese kanunniken van Boudewijn II van Boulogne³⁵ tot hun bisschop reeds plaatsgehad. Maar zodra zij het nieuws van Anselms dood vernamen, kwam de Noyon-clan te Doornik, in het kathedraal kapittel, betuigen dat de paus in 1146 verkeerd had gehandeld door de autonomie toe te staan aan het bisdom Doornik. De Noviomesen verweten de kanunniken van Doornik dat zij hadden nagelaten het kapittel van Noyon te ontbieden voor een gezamenlijke electie-zitting van de nieuwe bisschop, wel te verstaan opnieuw van Noyon-Doornik.

De kanunniken van Noyon schortten te Doornik de electie op van Gerard tot bisschop van Doornik door naar Rome te appelleren. Het Romeinse kardinalen-college bevatte echter ook een fractie die de Doornikse autonomie gunstig gezind was. Twee leden van deze fractie zijn bekend gebleven: Otto of Odo, kardinaal-diaken van Sint-Joris met het Gulden Vlies³⁶ en Jacinctus, kardinaal-diaken van O.-L.-Vrouw in Cosmedin³⁷, de latere paus Celestinus III³⁸. Deze beide kardinalen van de pro-Doornik-fractie in Rome brachten in een ongedateerde brief aan hun goede vriend Desiderius, proost van het collegiaal Sint-Pieterskapittel te Rijsel, tevens aartsdiaken en kanunnik van Doornik³⁹, onrechtstreeks het Doornikse kapittel op de hoogte van de miskleun te Rome van de Noyon-clan en het succes van het Doornikse standpunt⁴⁰. De paus, Eugenius III, dezelfde die Anselm gewijd

35. M. LECOMPTE, *Baudouin II de Boulogne (1148-†4.5.1167)* in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*. VI. 1932, kol. 1420-1421.

36. Deze is betuigd van 8 maart 1132 tot 1 december 1161 (onder Alexander III). Manfred, kardinaal diaken, volgt hem op vanaf 21 februari 1163.

37. Betuigd van 27 december 1144 tot 17 februari 1191, opgevolgd door Nicolaus vanaf 20 mei 1191.

38. R. MOLS, *Célestin III* in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XII, 1953, kol. 62-77.

39. Later, vanaf 1169, bisschop van Terwaan († 2 september 1194).

40. M.-J.-J. BRIAL, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, Parijs, XV, 1878², blz. 448: door de uitgever gedateerd als «1147 vel 1148».

had te Rome, had na herhaald beraad met het in opinie verdeeld kardinalen-college beslist het appèl naar de Romeinse audiëntie vanwege de *clerici Noviomenses* tegen de onafhankelijke bisschopskeuze te Doornik af te wijzen. Deze afwijzing gebeurde weliswaar niet uit een jubelend en eensgezind enthousiasme voor de Doornikse standpunten: de Noyon-clan had namelijk zijn eigen kansen verbrod door tegen een pauselijke beslissing van Eugenius III niet bij de paus zelf in appèl te gaan met bovendien een voorafgaandelijke voordracht van hun bezwaren in vorm van suppliek aan de H. Stoel. Eugenius III aanvaardde niet dat hij, samen met de Curie, in het ongelukkig parket geplaatst werd om een eigen beslissing te moeten casseren. Noyon wilde te veel en kreeg niets. De beide kardinalen gewagen in hun brief reeds van de Doornikse elect: dit moet Gerard, abt van Villers, zijn. Hoewel Otto en Jacinctus voldoende duidelijk de Doornikse kaart gespeeld hadden en openlijk als bondgenoten van Doornik bekend stonden bij de Noviomenses, schreven zij het heuglijke nieuws, dat de paus Doornik zijn eigen electie-recht waarborgde, niet aan de Doornikse elect zelf: de beide kardinalen wilden elke aanleiding vermijden om de Noyon-clan gelegenheid te geven op een of andere grond de pauselijke beslissing aan te vechten⁴¹.

Bij bisschop Gerard is het, vanuit zijn oorkonden, niet doenbaar om iets zinnigs te deduceren over de door zijn kanselarij gevolgde jaartijl of over zijn wijdingsdatum. Weliswaar vonden wij 53 van deze bisschop uitgaande oorkonden, waarvan 40 gedateerde⁴² en 13 ongedateerde⁴³. Bovendien plaatste Gerard zijn

41. Toen op 31 december 1156 vanuit Lateranen (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 3v°; J. RAMACKERS (ed.), *Papsturkunden in den Niederlanden. II. Urkunden*. Berlijn, 1934, blz. 209-211, nr. 83) Adrianus IV het bisdom Doornik en zijn bezittingen bevestigde onder bisschop Gerard, prijkten beide kardinalen weerom bij de onderschrijvers. Deze goede diensten der kardinalen aan O.-L.-Vrouw-Doornik resulteerden niet in een herdenking in het obituarium van O.-L.-Vrouw-Doornik.

42. 19 juli [1149] (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 246); *Doornik, 1149* (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 74-75, nr. LXIX); *Doornik, 1149* (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 73-74, nr. LXVIII);

1149 (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 72-73, nr. LXVII) ; 1149 (Rijksarchief Doornik, Cartulaires, 68, f° 22 v°- 23 r° ; Cartulaires, 71, f° 1 r° ; Cartulaires, 73, f° 1 r° ; Cartulaires, 70, f° 85 v° - 86 r°) ; POUTRAIN, *Histoire de la ville et cité de Tournai*. Den Haag, 1750, II, *Recueil*, blz. 17-19 (foutief 1156 gedateerd) ; *Gallia Christiana*, III, *Instrumenta ecclesie Tornacensis*, kol. 45-46, nr. V (foutief 1150 gedateerd) ; 1150 (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum (op rug van oorkonde uit 1140) ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 228 A en 241) ; 1150 (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 243 ; Rijksarchief Gent, Gedeponceerd Fonds Bisdom en Sint-Baafs, B 2956, f° 81 v°) ; 1151 (Rijsel, ADN., 10 H 53/910 ; 10 H 53/911) ; 1151 (A. LE GLAY, *Notice sur les archives de l'abbaye de Bourbourg*, blz. 37) ; *Sint-Amandsabdij*, 1152 (Rijsel, ADN., 12 H 1, f° 99 v° -102 r°) ; 1152 (J. VOS, *L'abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés. II. Cartulaire in Mémoires de la Société Historique et Littéraire de Tournai*, XII, 1873, blz. 32-33, nr. XV) ; *Doornik*, 1152 (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 78-79, nr. LXXIV) ; 1153 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 19 v° - 20 r°) ; 1154 (J. FERRANT, *Esquisse historique sur le culte et les reliques de Saint Bertulphe de Renty en l'église d'Harlebeke in Annales de la Société d'Emulation*, 5e reeks, XLVIII, Brugge, 1898, blz. 87-88) ; *Brugge, Sint-Salvators*, 1154 (Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6644 ; Oudenburgabdij, Cartularium 1 A, f° 25 r° - v°) ; *Doornik*, 1156 («Histoire chron. et abrégée de l'abbaye de Phalempin» : cartularium L. Dancoisne, P. Denis du Péage, P.J., nr. 8) ; 1157 (F. VINCHANT, *Annales de la province et comté du Hainaut*. Bergen, 1853, VI, blz. 16) ; *Doornik*, 1157 («Hist. chron. et abrégée de l'abbaye de Phalempin» : cart. Dancoisne/Denis du Péage, P.J., nr. 9) ; *Doornik*, 1157 (Reims, Bibliothèque Municipale, Ms. 1602 (= cartulaire de Saint Thierry de Reims), f° 212 r°) ; *Doornik*, 1157 (Reims, Bibliothèque Municipale, Ms. 1602, f° 219 r°) ; *Doornik*, 30 juni 1159 (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum ; C. SERRURE, *Cartulaire de Saint Bavon*, blz. 45 nr. 40) ; 1159 (Rijsel, ADN., 10 H 8/83 ; A. D'HERBOMEZ, *Histoire des châtelains de Tournai et de la maison de Mortagne in Mém. Soc. Hist. et Litt. de Tournai*, XXV, 1895, blz. 6-7, nr. V) ; 1159 (Rijsel, ADN., 10 H 323, blz. 68) ; 1159 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 18 r° - v°) ; *Doornik*, 1159 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium A.1 f° 53 r° (onder foutieve datum 1359)) ; *Doornik*, 1 mei 1160 (Rijksarchief Gent, Abdij Drongen, Cartularium 6, f° 26 v° - 27 r° ; Cartularium 7, f° 68 r°) ; 1160 (Rijksarchief Bergen, Cartulaires, 12, f° 132 r° - v°) ; 1161 (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 266) ; *Doornik*, 1161 (Brugge, Bisschoppelijk Paleis, Sint-Donaas, oorkonde nr. 15 ; Sint-Donaas, Cartularium A 127, f° 30 r°) ; 1163 (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 100, nr. XCVII) ; *Brugge*, 1163 (Brugge, Bisschoppelijk Paleis, Sint-Donaas, oorkonde nr. 16) ; 1163 (Rijksarchief Brugge, blauw nummer 7342) ; *Doornik*, 1163 (CH. DUVIVIER, *Actes et documents anciens intéressants la Belgique*. Brussel, 1898, blz. 329-330) ; *Doornik*, 1163 (Rijksarchief Kortrijk, Kerkarchief Harelbeke, nr. 1542, f° 117 v° ; J. FERRANT, *Esquisse historique de Saint Bertulphe*, blz. 88) ; *Doornik*, 1164 (Rijsel, ADN., 38 H 2/12) ; *Doornik*, 1165 (Rijksarchief Kortrijk, Kerkarchief Harelbeke, nr. 1542, f° 117 v° ; J. FERRANT, *Esquisse historique de Saint Bertulphe*, blz. 88-89) ; *Doornik*, 1165 (F. D'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin à Poperinghe et de ses dépendances à Bas-Warneton et à Couckelaere*. Brugge, 1870, blz. 18-19, nr. XVIII) ; *Doornik*, 1165 (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 101-102, nr. XCIX) ; *Doornik*, 1165 (Rijksarchief Brugge,

signum onder één gedateerde⁴⁴ en één ongedateerde⁴⁵ oorkonde, uitgaande van het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik en zegelde hij mede één ongedateerde oorkonde, bestemd voor de Cisterciënserabdij van Loos⁴⁶. Maar op deze betrekkelijk rijke oogst aan oorkonden zijn er slechts drie die een episcopaatsjaar⁴⁷ en vier die een welbepaalde dag aanduiden⁴⁸. De meerderheid van Gerards oorkonden volstaat met de opgave van het jaar, al dan niet vergezeld van de plaats. De chronologische traditie van de

blauw nummer 6652 ; Oudenburgabdij, Cartularium 1 A, f° 25 v°) ; Doornik, 1166 (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 104-105, nr. CI) ; Doornik, 1166 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 18 v° - 19 r°).

43. (1) Rijsel, ADN., 10 H 180/2871 ; 10 H 323, blz. 67-68 ; (2) Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum ; C. SERRURE, *Cartulaire de Saint Bavon*, blz. 42, nr. XXXVII ; (3) Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; Gedeponoerd Fonds Bisdom en Sint-Baafs, B 2955, f° XCIV r° ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 247 ; (4) Rijsel, ADN., 38 H 26/94 ; (5) Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum (ca. 1161 geklasseerd) ; (6) Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 19 r° - v° ; (7) Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6646 ; Oudenburgabdij, Cartularium 1 A, f° 6 v° - 7 r° ; (8) Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6648 ; Oudenburgabdij, Cartularium 1 A, f° 24 v° ; (9) Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 20 v° ; (10) Rijsel, ADN., 12 H 1, f° 25 v° ; (11) Rijsel, ADN., 12 H 2, f° 70 r° - v° ; (12) Rijsel, ADN., 12 H 2, f° 76 v° - 77 r° ; (13) Rijsel, ADN., 12 H 2, f° 70 v° - 71 r°.

44. Rijsel, ADN., 27 H 16/207 : Doornik, O.-L.-Vrouwkathedraal, 1156.

45. Doornik, Kapittelarchief, Cartularium C.3, f° 24 v° - 25 r°.

46. Rijsel, ADN., 27 H 16/206.

47. 1149, indictie 12, 1e jaar van het pontificaat (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 72-73, nr. LXVII : de indictie 12 is die vóór 1 september 1149) ; 19 juli [1149], 1e jaar van het pontificaat (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 246) ; 1160, [12e] jaar van het episcopaat (Rijksarchief Bergen, Cartulaires, 12, f° 72 ; I. DE COUSSEMAKER, *Cysoing*, blz. 26-27, nr. XXI ; DE REIFFENBERG, *Monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, de Hainaut et de Luxembourg*, IV, blz. 422-423 (met dubbele leesfout : 1155 in de oorkonde-uitgave, 1157 in het regest)).

48. 19 juli [1149], 1e jaar van het pontificaat (voor referentie zie noot 47) ; Doornik, 30 juni 1159 (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum ; C. SERRURE, *Cartulaire de Saint Bavon*, blz. 45, nr. XL) ; Doornik, 1 mei 1160 (Rijksarchief Gent, Abdij Dronen, Cartularium 6, f° 26 v° - 27 r° ; Cartularium 7, f° 68 r° ; J.-J. DE SMET, *Recueil des chroniques de Flandre*, Brussel, 1837, I, blz. 712, nr. XV) ; Doornik, 22 april 1166 (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 104-105, nr. CI).

kanselarij van de pas autonome bisschoppen van Doornik neigt tot grote soberheid.

Zekere tradities⁴⁹ laten bisschop Gerard overlijden in de Augustijnerabdij van Mont-Saint-Eloi⁵⁰. Dit gegeven hoeft niet ontkend te worden. Daar Gerard op 22 april 1166 nog te Doornik een oorkonde uitreikte, en anderzijds zijn overlijden op 14 juli 1166⁵¹ vaststaat, moet de duur van dit verblijf in deze abdij niet overdreven worden: hooguit drie maanden⁵². Met de abdij van Mont-Saint-Eloi waren er nauwe banden vanuit Doornik: in Doornik zelf was de Augustijnerabdij van Saint-Nicolas-des-Prés gesticht door Ogier, een monnik uit Mont-Saint-Eloi⁵³. Bovendien had in 1141 Robrecht, tot dan aartsdiaken van Doornik (1114-1141), zich teruggetrokken in deze zelfde abdij van Mont-

49. G. GAZET, *L'histoire ecclésiastique du Pays-Bas*, Atrecht, 1614, blz. 225; Een kroniek der bisschoppen van Doornik van na 1645 (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Hs. 790 A, f° 98 r° - v°): «On trouve aux cartulaires de l'abbaye de Mont Saint Eloy que cest évesque est mort en la dite abbaye s'i estant retiré par un désir de vivre sous l'observance de la vie régulière»; *Gallia Christiana*, III, kol. 213 C: «Geraldus ... denique in abbatiam Montis Eligiani secedens, ibidem sancte obdormivit in Domino anno 1166 ex chartulario ejusdem loci & Gazeto in hist. Eccles. Belgii». - O. BARUBÉ, *L'Abbaye du Mont-Saint-Eloi des origines au XIVe siècle*. Poitiers, 1977, blz. 166, gewaagt enkel van de intrede omstreeks 1099 van Gerard, bisschop van Terwaan (1084-1099), in Mont-Saint-Eloi. Als bron geeft zij de *Histoire manuscrite de l'abbaye* op, omstreeks 1624-1625 door André Levaillant neergeschreven (Atrecht, Archives Dép. Pas-de-Calais, ms. 62, p. 14). Was er verwarring in de Doornikse kroniek, bij Gazet en bij de *Gallia Christiana* tussen de twee gelijknamige bisschoppen van Doornik en Terwaan?

50. Frankrijk, dep. Pas-de-Calais, arr. (en in middeleeuws bisdom) Atrecht, ktn. Vimy. - De mededeling bij E.-H.-J. REUSENS, *Gérard ou Girald (le bienheureux ou vénérable)* in *Biographie Nationale*, VII, 1880-1883, kol. 630-631, dat «Gérard mourut dans l'abbaye de Saint-Eloi, en 1166» sticht verwarring aangezien de abdij van Saint-Eloi in Noyon ligt en een Benedictijnerabdij is.

51. Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 82 v°; Kapittelarchief Doornik, Cartularium B.2, f° 22 r°.

52. Op 1 mei 1166 (J.-L. 11272 (7528)) drong vanuit Lateranen Alexander III bij de aartsbisschop van Reims aan om bij bisschop Gerard een priester Robrecht aan te bevelen: kennelijk was op dat ogenblik de H. Stoel niet op de hoogte gesteld van Gerards terminale retraite in Mont-Saint-Eloi ofwel had Gerard zich dan nog steeds niet in deze abdij teruggetrokken.

53. G. WAITZ (ed.), *Liber de restauratione*, blz. 322, rr. 44-45.

Saint-Eloi⁵⁴, waar hij op 18 april⁵⁵ 1160⁵⁶ zou overlijden.

Walter⁵⁷

De deken⁵⁸ van het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik, Walter, die na Gerard gekozen werd tot bisschop van Doornik, had wel enige moeite om zich te doen erkennen als bisschop, althans in Rome. De commentaar door de uitgever der *Annales Blandinienenses*⁵⁹, als zou de verkiezing van bisschop Walter pas in 1168 zijn bekrachtigd, is o.i. verkeerd weergegeven bij Strubbe-Voet⁶⁰, waar voor bisschop Walterus I de wijding pas *na 16 maart 1168* gesitueerd wordt. Immers op 11 maart 1168⁶¹ nam Alexander III plechtig met het kardinalen-college het tegenover

54. Den Haag, Algemeen Rijksarchief, 1e afdeling, Collectie Gérard, 2 Bis (uitgebreide 13de-eeuwse klapper op een cartularium van minimum 341 ff. van Mont-Saint-Eloi), f° 9 v° : Robrecht, aartsdiaken van Doornik «qui Deo serviturus ecclesie nostre se reddit», zorgt ervoor dat Simon van Vermandois, laatste bisschop van Noyon-Doornik, het *altare* van Emmerin (Frankrijk, dep. Nord, arr. Rijsel, ktn. Haubourdin) aan Mont-Saint-Eloi schenkt. - O. BARUBÉ, *L'Abbaye du Mont-Saint-Eloi*, blz. 129, noot 42.

55. Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 71 v°.

56. 16 april 1160 volgens E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*. Handzame, 1968, II, ii, blz. 487, nr. 185/5 en volgens E. HAUTCŒUR, *Documents liturgiques et nécrologiques de l'église collégiale de Saint-Pierre de Lille*. Rijsel, Parijs, 1895, blz. 150 en aldaar noot 2.

57. Daar A. DIMIER, *Notes sur Godefroy (ou Geoffroy) de Péronne in Cîteaux in de Nederlanden*, VII, 1956, blz. 286-290 heeft afgerekend met de verkiezing tot bisschop van Doornik in 1166 of 1171 van de prior van Clairvaux, Godfried van Péronne, wordt deze laatste hier enkel omwille van een zekere volledigheid aangehaald.

58. Zie C. VLEESCHOUWERS, *De dekens van het kathedraal kapittel van Doornik (1146-1179 ; 1225-1252)* in *Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation»*, volgende aflevering.

59. PH. GRIERSON, *Les annales de Saint-Pierre*, blz. 45 noot 4 : «L'élection de son successeur Gauthier n'était pas confirmée jusqu'en 1168 ; voir la bulle du pape Alexandre III du 16 mars 1168 dans J. RAMACKERS, *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 101, pp. 256-257».

60. E. STRUBBE-L. VOET, *De chronologie*, blz. 247.

61. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 8 r° ; Cartularium D.4, f° 3 r° - v° ; J. RAMACKERS, *Papsturkunden in den Niederlanden. II. Urkunden*, blz. 255-256, nr. 120.

Noyon zelfstandige bisdom Doornik onder bisschop Walter in pauselijke bescherming. Op 16 maart daaropvolgend⁶² keurde de paus uitdrukkelijk *promotionem tuam, frater episcopo, et consecrationem tuam* goed. De paus stak zijn verbolgenheid over de volbrachte keuze *én wijding* die tegen zijn zin in gebeurden niet weg, maar op schriftelijk verzoek van Lodewijk VII, koning van Frankrijk, en van Hendrik I, aartsbisschop van Reims, stemde hij toch in met de wijding van Walter die niet de pauselijke kandidaat was.

Reeds op 30 april 1167⁶³ was aartsbisschop Hendrik I van Reims door Alexander III schriftelijk bevolen om aan «*quem...episcopum Tornacensem consecraverit*», Walter dus, het ces van pontificaal ambt op te leggen. De paus had appèl en *prohibitio* ingesteld maar toch was de wijding doorgegaan. De gehele toon van de pauselijke brief duidt *ogenschijnlijk* op het ongeloof van de paus in het feit der wijding van de door de kanunniken van O.-L.-Vrouw-Doornik gekozen kandidaat-bisschop van Doornik, Walter. Maar de ondertoon is onmiskenbaar een hevig verwijt aan de aartsbisschop : de informanten in Frankrijk van de paus hebben zeker niet volstaan met enkel het *gerucht* der wijding naar Rome over te brieven. De paus is vooral geërgerd omdat de aartsbisschop van Reims zelfstandig is opgetreden. De paus was zinnens na de dood van Gerard op 24 juli 1166 een ruime tijds-spanne in te lassen gedurende welke de Franse koning, Lodewijk, en de aartsbisschop van Reims verplicht zouden worden het kathedraal kapittel van Noyon te aanhoren in diens argumentatie dat het Doorniks kapittel opnieuw de bisschop van Noyon als hun bisschop zou erkennen.

Het is duidelijk dat Alexander III kort vóór 30 april 1167 nog onder zware druk was komen te staan vanwege de Noyon-clan. De behoefte in Noyon om Doornik weer te annexeren werd begrijpelijkerwijze erg scherpgesteld toen in Noyon in april-mei

62. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 6 v° - 7 r°.

63. J.-L., nr. 11347 ; CH.-J. VOISIN, *Chartes, diplômes et documents imprimés, concernant la ville, l'évêché, le chapitre et l'ancien diocèse de Tournai, de 1101 à 1190 inclusivement, avec indication des ouvrages dans lesquels ils se trouvent* in *Bulletin de la Soc. Hist. et Litt. de Tournai*, XIII, 1869, blz. 280-281.

1167⁶⁴ een overgang plaatsvond van bisschop Boudewijn II naar Boudewijn III. De Doornikse autonomie tegenover Noyon, bevestigd door Adriaan IV op 31 december 1156, dreigde weer opzij te worden geschoven. Een der beide Doornik patronerende kardinalen, nl. Otto van Sint-Joris met het Gulden Vlies, was eind 1161 of in 1162 overleden. De andere Doornik gunstig gezinde kardinaal, Jacinctus van O.-L.-Vrouw in Cosmedin, was, niet zo verbazend, mede-ondertekenaar van de pauselijke bevestigingsbul van 11 maart 1168 voor bisschop Walter⁶⁵.

Bij bisschop Walters wijding, kort vóór 30 april 1167, had de aartsbisschop van Reims de Doornikse kaart gespeeld, tegen de zin in van de paus. Mogelijkerwijze was het overwicht dat de H. Stoel trachtte te laten gelden in deze aangelegenheden de Franse primaat teveel geworden. Alleszins vond de aartsbisschop steun bij de koning van Frankrijk en kon aldus bekomen dat de paus na bijna een jaar wrokken toch toegaf en Walter bevestigde als gekozen en gewijde bisschop van Doornik. De pauselijke brief van 16 maart 1168 aan het Doorniks kapittel en aan de Doornikse bisschop verbloemde echter nauwelijks de apostolische woede : Alexander III hield er duidelijk niet van voor vol-dongen feiten geplaatst te worden.

Als besluit uit deze episode van pauselijke interventie kan gelden dat Walter al gekozen én gewijd bisschop van Doornik was vóór 30 april 1167 en dat de paus pas op 11 maart 1168 toegaf en deze verkiezing en wijding op 16 maart 1168 bevestigde.

Wij vonden zes verwijzingen terug naar wijdings- of episcopaatsjaren van bisschop Walter I.

- 1) *Actum Tornaci anno Incarnati Verbi M^oC^oLXVII^o, consecrationis nostre primo* : Doornik, 1167⁶⁶ ;

64. M. LECOMTE, *Baudouin II de Boulogne in Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, VI, 1932, kol. 1420-1421 ; M. LECOMTE, *Baudouin III, ibidem*, kol. 1421. Lecomte merkt de tegenspraak niet op tussen het sterven van bisschop Boudewijn II op 4 mei 1167 en het reeds optreden van bisschop Boudewijn III op 27 april 1167 na de dood van Boudewijn II op 4 mei 1167 (sic).

65. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 6 v° - 7 r° ; J. RAMACKERS, *Papsturkunden in den Niederlanden. II. Urkunden*, blz. 255-256, nr. 120.

66. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 20 r° - v^o.

- 2) *Actum Tornaci anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXVIII^o, consecrationis nostre primo* : Doornik, 1168⁶⁷ ;
- 3) *Actum in synodo Tornacensi anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXIX^o, ordinationis nostre tercio, III° Nonas Maii* : Doornik (synode), 5 mei 1169⁶⁸ ;
- 4) *Actum Tornaci anno M^oC^oLXX^o, anno nostre consecrationis V^o* : Doornik, 1170⁶⁹ ;
- 5) *Actum Tornaci anno ab Incarnatione Domini M^oC^oLXXI^o, ordinationis nostre V^o* : Doornik, 1171⁷⁰ ;
- 6) *Actum anno Domini millesimo centesimo sexagesimo septimo, episcopatus autem domni G(alteri) Tornacensis episcopi primo* : 1167⁷¹.

Oorkonde 6 is een getuigenis aangaande de episcopaatsjaren van bisschop Walter, dat in een niet-bisschoppelijke oorkonde staat. Dit getuigenis spreekt oorkonden 1 en 3 niet tegen. Maar het eigenlijk pakket vermeldingen van episcopaatsjaren dat stamt uit de bisschoppelijke oorkonden bestaat bijgevolg slechts uit vijf oorkonden.

Deze vijf oorkonden vertonen volgende eigenaardigheden voor wie pogen wil de wijdingsdag van bisschop Walter nader te omschrijven binnen de periode «vóór 30 april 1167», zopas gededeuceerd uit onze interpretatie van de pauselijke brief aan de aartsbisschop van Reims. Vooreerst is er een tweevoudige terminologie : oorkonden 3 en 5 tellen in jaren vanaf de *ordinatio*, terwijl oorkonden 1, 2 en 4 vanaf de *consecratio* tellen. Vervolgens blijkt dat precies deze *consecratio*-oorkonden (1, 2 en 4) het eerste *consecratio*-jaar laten vallen in wat de toenmalige jaarre-

67. *Ibidem*, f° 22 v° - 23 r°.

68. *Ibidem*, f° 21 v° - 22 r°.

69. Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum ; Rijksarchief Kortrijk, Kerkarchief Harelbeke, nr. 1542, f° 232 v°.

70. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 22 r° - v^o.

71. Kapittelarchief Doornik, Grandes archives ou archives anciennes, section XVII, Abbaye de Saint-Médard, 12, f° 47 r° : de oorkonder is Robrecht, abt van Saint-Nicolas-des-Prés te Doornik, maar de bisschop keurt goed, wordt bij de onderschrijvers vermeld en laat met zijn zegel bezegelen.

kening de jaren 1166 (omgerekend uit oorkonde 4), 1167 (oorkonde 1) en 1168 (oorkonde 2) noemde. Tenslotte is de enige op de dag gedateerde oorkonde die van 5 mei 1169 (oorkonde 3), zodat 5 mei 1167 zeker in het eerste *ordinatio*-jaar valt.

Als tussenbesluit kan reeds gelden : Walter werd vóór 30 april 1167 gewijd en 5 mei 1167 valt nog in het eerste *ordinatio*-jaar.

Wordt met deze vijf oorkonden een poging gewaagd om de jaarstijl en/of de wijdingsdag van Walter te achterhalen, dan valt oorkonde 4 op als een moeilijkheid, tenminste als men tot het resultaat wil komen dat al de vijf oorkonden in *dezelfde* jaarstijl gesteld zijn.

Daar blijktens oorkonden 1 en 2 zowel 1167 als 1168 in het eerste *consecratio*-jaar vallen van bisschop Walter, lijkt de kans dat deze bisschop Paasstijl volgde uiterst gering, tenzij aangenomen wordt dat de *consecratio* van Walter plaats had op of na 9 april 1167 (= Pasen 1167 ; oorkonde 1), uiteraard na 31 maart 1167, gezien Pasen 1168 (oorkonde 2), op 31 maart vallend, nog altijd in het eerste *consecratio*-jaar besloten ligt. Steeds in Paasstijl gerekend zou de uitleg voor de anomalie dat blijktens oorkonden 4 en 5 het eerste *consecratio*-jaar in 1166 zowel als in 1167 valt erin liggen dat oorkonde 4 kort vóór Pasen 1171 (28 maart) is gegeven, nog binnen het Paasjaar 1170, maar dat oorkonde 5 gegeven is vóór 30 april 1171 in het Paasjaar 1171.

Er blijft bij Paasstijl echter een tegenspraak tussen oorkonde 1, waar de wijding op of na 9 april 1167 moest plaatshebben, en oorkonde 4 die de wijding kort vóór 28 maart 1167 veronderstelt.

In **Boodschapstijl** kloppen de vijf oorkonden evenmin onderling. Nemen wij enerzijds aan dat Walter op 9 april (= Pasen) 1167 is gewijd :

- oorkonde 1 : 9 april 1167-24 maart 1168 in het 1e jaar ;
- oorkonde 2 : 25 maart 1168-8 april 1168 in het 1e jaar ;
- oorkonde 3 : 5 mei 1169 in het 3e jaar = 5 mei 1167 in het 1e jaar ;
- oorkonde 4 : 25 maart 1170-24 maart 1171 in het 5e jaar *klopt niet* want het 1e jaar reikt hier slechts tot 24 maart 1167 en is in tegenspraak met de veronderstelde wijding op Paaszondag 9 april 1167 ;

oorkonde 5 : 9 april 1171-24 maart 1172 in het 5e jaar = 9 april 1167-24 maart 1168 in het 1e jaar.

Nemen wij anderzijds aan dat Walter op 19 maart (= *Letare*) 1167, dus nog in het Boodschapjaar 1166, is gewijd :

oorkonde 1 : 25 maart 1167-18 maart 1168 in het 1e jaar ;

oorkonde 2 : 25 maart 1168-24 maart 1169 in het 1e jaar *klopt niet*, want het 1e jaar reikt in ons voorbeeld slechts tot 18 maart 1168 ;

oorkonde 3 : 5 mei 1169 in het 3e jaar = 5 mei 1167 in het 1e jaar ;

oorkonde 4 : 19 maart 1170-24 maart 1170 in het 5e jaar = 19 maart 1167-24 maart 1167 in het 1e jaar ;

oorkonde 5 : 25 maart 1171-18 maart 1172 in het 5e jaar = 25 maart 1167-18 maart 1168 in het 1e jaar.

In **Kerststijl** tenslotte klopt oorkonde 4 niet omdat het 5e jaar der *consecratio* pas op 19 maart of 9 april 1171 (de twee zoëven aangehaalde voorbeelden van mogelijke wijdingsdag in 1167) zou beginnen en het Kerstjaar 1170 afloopt op 24 december 1170.

Indien oorkonde 4 (voor de Gentse Sint-Baafsabdij en voor het Sint-Salvatorskapittel van Harelbeke bestemd) in Paasstijl zou zijn gesteld, dan komt van onze twee hogergeciteerde voorbeelden 9 april maar eenmaal voor in het Paasjaar 1170 (5 april 1170-27 maart 1171), zodat in het eerste *consecratio*-jaar foutief 9 april 1166 valt. Daarentegen komt 19 maart ook slechts eenmaal voor in het Paasjaar 1170, namelijk op 19 maart 1171 (n.s.), wat dus correct naar 19 maart 1167 als vallend in het eerste *consecratio*-jaar verwijst.

Samenvattend kunnen wij stellen dat vermoedelijk óf een fout zal ingeslopen zijn (bvb. in oorkonde 4), óf verschillende jaarstijlen in omloop waren. Kerststijl in oorkonden 1, 2, 3 en 5 met Paasstijl in oorkonde 4 zou, mits de wijding op 19 maart 1167 te stellen, kunnen kloppen. Dan zou oorkonde 4 wel moeten geda-teerd worden van 19-27 maart 1171 (n.s.). Viel de wijding op 26 maart (*Judica*) 1167, dan valt oorkonde 4 op 26 of 27 maart 1171 (n.s.) te dateren.

De kanselier van bisschop Walter is nog steeds (sedert 1146 in functie) Letbert de Blonde. Deze werd door bisschop Walter

duidelijk wat meer dan onder bisschoppen Anselm en Gerard aangepord om pontificaatsjaren te vermelden in de bisschoppelijke oorkonden. Toch slaagde Letbert erin eenmaal (oorkonde 4) zich blijkbaar te vergissen binnen dit betrekkelijk kort episcopaat.

Bisschop Walter woonde zeker de *dedicatio* bij van de eigen O.-L.-Vrouwkathedraal van Doornik op 9 mei 1171⁷². Bisschop Walter overleed op 19 augustus⁷³ 1172⁷⁴.

Everard

Everard was zoon van Walter, voogd van Doornik⁷⁵ en van Ida⁷⁶. Hij was kanunnik van O.-L.-Vrouw-Doornik van in 1138⁷⁷ en aartsdiaken van Doornik van in 1140⁷⁸. In 1170 trad hij op als aartsdiaken van Doornik, zowel voor het Doornikse als het Kamerijkse deel der stad Doornik⁷⁹.

Bij deze bisschop stelt zich het probleem van de in zijn kansela-

72. N.-N. HUYGHEBAERT, *Dedicaciones Tornacenses (616-1395)*, blz. 20-21; de bisschoppen die Hendrik, aartsbisschop van Reims, bij de wijding bijstaan worden in de *Sigeberti continuatio Tornacensis*, L.C. BETHMANN (ed.), *M.G.H.*, SS., VI, Hannover, 1844, blz. 444 niet gespecificeerd.

73. Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 87 v°; zie ook Kapittelarchief Doornik, Cartularium B.2, f° 22 r°.

74. PH. GRIERSON, *Les annales de Saint-Pierre*, blz. 47 noot 4 (= 1172); E.-H.-J. REUSENS, *Gautier ou Walter, évêque de Tournai* in *Biographie Nationale*, VII, 1880-1883, kol. 507-508 hield als sterfdatum 19 augustus 1173 aan.

75. Overleed op een 18de december (Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 104 v°).

76. Overleed op een 10de november (Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 99 r°).

77. Rijksarchief Gent, Abdij Drogen, Cartularium 6, f° 25 v°; Cartularium 7, f° 65 v° - 66 r°. Tevens kanunnik in 1140: *ibidem*, Cartularium 6, f° 25 v° - 26 r°; Cartularium 7, f° 66 r° - 67 r°.

78. Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 229.

79. J. VOS, *L'Abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés. II. Cartulaire*, blz. 68-69, nr. 34; L. HUGUET (ed.), *Œuvres posthumes de Mgr. le vicaire-général Voisin* in *Mémoires de la Soc. Hist. et Litt. de Tournai*, XVI, 1877, blz. 79 noot 16.

rij gevolgde jaarstijl. Wij zochten 53⁸⁰ oorkonden van bisschop Everard op. Daarvan zijn er 40 gedateerd. Van deze 40 gedateerde zijn er 21 op de preciese dag gedateerd. 24 oorkonden (waaronder 16 op de dag gedateerde) vermelden het episcopaatsjaar. Bij de 14 ongedateerde kan één ongedateerde oorkonde gevoegd worden waar Everard enkel medezegelde⁸¹.

80. Van deze 53 oorkonden volgt *infra* van 24 episcopaatsjaren vermeldende oorkonden de bronnenvermelding (cfr. noten 107 tot 131). De vindplaatsen van de overige 29 oorkonden zijn : *Doornik 1173* (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 119-120, nr CXVI) ; *Doornik, 1173* (Rijsel, ADN., 27 H 16/214 ; 27 H 61, f° 61 r°) ; *Doornik, 1173* (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 23 v° - 24 r°) ; *Doornik, 1175* (Rijksarchief Brugge, blauw nummer 7344) ; *Doornik, 23 maart 1176* (n.s.) (Kapittelarchief Doornik, Saint-Nicolas-des-Prés, oorkonden ; Saint-Nicolas-des-Prés, 12 (Liber Ruber), f° 79 r° - v°) ; *Doornik, 1177* (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum ; C. SERRURE, *Cartulaire de Saint Bavon*, blz. 61, nr. LXII) ; *1177* (Brugge, Bisschoppelijk Seminarie, oorkonden Ter Doest, 218) ; *Doornik, 1178* (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 28 r° - v°) ; *Doornik, 13 oktober 1179* (Rijsel, ADN., 24 H 17/225) ; *13 juni 1180* (A. GUESNON, *Un cartulaire de l'abbaye de Saint-Vaast d'Arras, codex du XIIe siècle* in *Bulletin Historique et Philologique du comité des Travaux Historiques et Scientifiques*, 1896 (Parijs, 1897), blz. 300, nr. LXXIII) ; *Doornik, 1183* (Düsseldorf, Nordrhein-Westfälisches Hauptstaatsarchiv, Abtei Werden, Repertorien en Handschriften, nr. 10, f° 34 v° - 35 r°) ; *Gent, Sint-Pietersabdij, 4 oktober 1183* (Rijksarchief Gent, Gedeponoerd Fonds Bisdom en Sint-Baafs, B 2955, f° 96 v° - 97 r° ; A. MIRAEUS-J. FOPPENS, *Opera diplomatica*, III, blz. 672-673) ; *Doornik, 1184* (A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 142-144, nr. CXXXVII (foutief 1183 in oorkondenuitgave ; correcte datum in regest)) ; *1184* (Rijsel, ADN., 27 H 16/229 ; 27 H 61, f° 61 v°) ; *Doornik, 31 augustus 1184* (Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6659 ; Oudenburgabdij, Cartularium 1 A, f° 32 r° - v°) ; *Oudenburg, 1185* (Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6660 ; Oudenburgabdij, Cartularium 1 A, f° 32 v° - 33 v°) ; *1185* (Rijsel, ADN., 27 H 16/230 ; 27 H 61, f° 60 v°) ; *Doornik, 12 februari 1190* (n.s.) (Rijksarchief Brugge, Découvertes 250, I, f° 4 v° - 5 r°) ; *s.d.* (Rijsel, ADN., 3 G 539, f° CXLVII r° - v°, nr. 80) ; *s.d.* (Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6647 ; Oudenburgabdij, Cartularium 1 A, f° 24 r° - v°) ; *s.d.* (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 325bis) ; *s.d.* (Rijsel, ADN., 10 H 210/3422 ; 10 H 323, blz. 173) ; *s.d.* (Parijs, Bibliothèque Nationale, Collection Moreau, 79, f° 118 r° - v°) ; *s.d.* (Rijsel, ADN., 38 H 26/98) ; *s.d.* (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 338) ; *s.d.* (Rijsel, ADN., 38 H 26/96) ; *s.d.* (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 321) ; *s.d.* (Rijsel, ADN., 3 H 57/735) ; *s.d.* (Brugge, Bisschoppelijk Seminarie, oorkonden Ter Doest, 236) ; *s.d.* (Rijsel, ADN., 27 H 16/215 ; 27 H 61, f° 61 r° - v°).

81. Rijsel, ADN., 1 G 625/3114.

Reeds enkele auteurs hebben zich uitgesproken over de jaartijl der oorkonden van Everard. C. Callewaert⁸² betreurde in 1905 de onvolledigheid van zijn opzoekingen naar het jaartijl-gebruik in de bisschoppelijke kanselarijen van Terwaan en Doornik maar besloot dat in 1150 het kathedraalkapittel van O.-L.-Vrouw-Doornik⁸³, in 1166 bisschop Gerard⁸⁴ en in 1175 bisschop Everard⁸⁵ de Kerststijl gebruikten. Callewaerts besluit in verband met bisschop Everard luidde⁸⁶ : «L'étude comparative d'une bonne douzaine de chartes, dans lesquelles Évrard a indiqué l'année de son épiscopat, nous semble confirmer l'emploi de l'ancien style de la Nativité ou de la Circoncision. Mais le point de départ du calcul des années d'Évrard n'est pas établi avec assez de sûreté pour qu'on puisse arriver — actuellement — à une conclusion certaine». Callewaert wil vooral betogen dat de Paasstijl later, pas tegen het einde der 12de eeuw, in Vlaanderen werd ingevoerd en hier en daar de Kerststijl verving.

H. Nelis had in het exemplaar van het Algemeen Rijksarchief van het Brugse tijdschrift bij Callewaerts verklaring (blz. 140) dat in 1166 het Paasjaar geen 22e april inhield, terwijl dat precies de datering is in 1166 van bisschop Gerards oorkonde, na drie uitroptekens ingeschreven : «Et le Vendredi-Saint ?»⁸⁷. In 1906 publiceerde hij ⁸⁸ dan ook enkele voorbeelden die de bekende bewering van Gilles li Muisis bevestigden, dat in Doornik het op Goede Vrijdag was dat het jaartal vernieuwd werd. Maar Nelis kon ook aantonen dat het soms pas op Paaszaterdag was dat die

82. C. CALLEWAERT, *Les origines du style pascal en Flandre* in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LV, 1905, blz. 135.

83. C. CALLEWAERT, *Les origines*, blz. 139 ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 242.

84. C. CALLEWAERT, *Les origines*, blz. 139-140 ; A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 104-105, nr. CI.

85. C. CALLEWAERT, *Les origines*, blz. 140 ; J. VOS, *L'abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés. II. Cartulaire*, blz. 74-75, nr. 37.

86. C. CALLEWAERT, *Les origines*, blz. 140.

87. In 1166 viel Pasen immers op 24 april.

88. H. NELIS, *Le commencement de l'année au Vendredi-Saint à Tournai au XIVE siècle* in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, LVI, 1906, blz. 5-13.

bewuste vernieuwing plaatshad. Hoewel Nelis' voorbeelden alle uit de veertiende eeuw stamden, stond hem toch zeker, gezien zijn hoger aangehaalde lectuurnota *in margine*, een repliek op Callewaert voor ogen, en meer in het bijzonder in verband met bisschop Gerard. Nelis ging niet in op het indictie-argument, maar wél *onrechtstreeks* op het uitsluiten door Callewaert van het bestaan van een 22e april in het Paasjaar 1166. Callewaert rekende immers het Paasjaar 1166 van Paaszaterdag tot Paaszaterdag : «23 avril 1166 - 8 avril 1167». Callewaert⁸⁹ aanvaardde Nelis' aanvullende opmerkingen voor de veertiende eeuw, maar herhaalde in 1909 dat 22 april 1166 ontbrak in het Paasjaar 1166⁹⁰. Hier wimpelde de kanunnik tevens⁹¹ het gebruik van de Boodschapstijl af. Verder omschreef hij het gebruik in de bisschoppelijke kanselarij van Doornik om de indictie op 1 januari te wijzigen⁹² of ook op 1 september⁹³ en het epact-cijfer op 1 september⁹⁴.

R. Kerckx sprak zich in 1911 uit ten gunste van het gebruik van de Boodschapstijl⁹⁵ in de grafelijke Henegouwse kanselarij te Bergen.

In 1914 pleitte een posthume studie⁹⁶ van L.-L. de Borrelli de

89. C. CALLEWAERT, *Note complémentaire sur le commencement de l'année à Bruges* in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LVI, 1906, blz. 14-15.

90. C. CALLEWAERT, *Nouvelles recherches sur la chronologie médiévale en Flandre* in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LIX, 1909, blz. 60.

91. C. CALLEWAERT, *Nouvelles recherches*, blz. 61 en 182.

92. C. CALLEWAERT, *Nouvelles recherches*, blz. 175.

93. Het voorbeeld is uit de kanselarij van Doornik-Noyon !

94. C. CALLEWAERT, *Nouvelles recherches*, blz. 181 : hier betreffen de voorbeelden wél de bisschoppelijke kanselarij van Doornik en het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik.

95. R. KERCKX, *Sur l'emploi du style de l'Annonciation dans la Chronique de Gislebert de Mons et dans la Chancellerie Montoise à la fin du XIIe siècle* in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LXI, 1911, blz. 105-125.

96. L.-L. DE BORRELLI DE SERRES, *La date du décès d'Elisabeth comtesse de Flandre. Le commencement de l'année dans les Pays-Bas au moyen âge*, Parijs, 1914, blz. 57-58.

Serres⁹⁷ opnieuw (na Callewaert) voor het gebruik in de 11e en 12e eeuw in Doornik van de Kerststijl, omstreeks 1200 opgevolgd door de Paasstijl.

In 1925⁹⁸ kwam P. Rolland nog eens terug op de bevinding door kanunnik Callewaert dat de bisschoppen van Doornik vóór de 13e eeuw noch Paas- noch Boodschapstijl gebruikten. De oorkonde van 22 april 1166 van bisschop Gerard werd daarbij door Rolland bijzonder relevant geacht.

In 1965⁹⁹ verklaarde W. Prevenier voor *Vlaanderen* de Boodschapstijl als onwaarschijnlijk binnen de overgang van Kerst- naar Paasstijl, met een breekpunt omstreeks 1205. Wat *Doornik* in de 12e eeuw betreft, rangschikte deze auteur¹⁰⁰, verwijzend naar Borrelli de Serres, deze stad bij de Kerststijlreek. In 1967¹⁰¹ was Prevenier iets minder ontkenkend tegenover de Boodschapstijl, althans wat het Frankrijk der 12e eeuw betrof. Steeds in 1967¹⁰² herhaalde Prevenier dat de bisschoppen van Doornik de Kerststijl volgden tot in 1196 en vanaf 1197 soms de Paasstijl, soms de Kerststijl. Voor de oorkonde van 22 april 1166 van bisschop Gerard merkt deze auteur terecht op dat de Boodschapstijl hier niet uitgesloten is¹⁰³. De door Kerckx voor-

97. E. FRANCESCHINI, *Borrelli de Serres (Louis-Léon de) (1836-1913)* in *Dictionnaire de Biographie française*, VI, 1954, kol. 1118.

98. P. ROLLAND, *Notes de chronologie tournaisienne* in *Bulletin de l'Académie royale d'archéologie de Belgique*, I, 1925, blz. 59, noot 5.

99. W. PREVENIER, *Un problème de chronologie : la transition du style de Noël au style de Pâques dans la chancellerie des comtes de Flandre (1191-1205)* in *Belgisch Tijdschrift voor Philologie en Geschiedenis*, 43, 1965, blz. 567-570.

100. W. PREVENIER, *Un problème de chronologie*, blz. 570, noot 10.

101. W. PREVENIER, *La chancellerie des comtes de Flandre dans le cadre européen à la fin du XIIe siècle* in *Bibliothèque de l'École des Chartes*, CXXV, 1967, blz. 74, noot 2: «Il est cependant très difficile d'éliminer la possibilité du style de l'Annonciation».

102. W. PREVENIER, *Du style de Noël au style de Pâques dans la chancellerie des comtes de Hainaut et dans le «Chronicon Hanoniense» de Gislebert de Mons (1171-1205)* in *Miscellanea Mediaevalia in memoriam Jan Frederik Niermeyer*, Groningen, 1967, blz. 249, noot 31.

103. Voor de andere 1166-oorkonde, geciteerd door P. ROLLAND, *Notes de chronologie tournaisienne*, blz. 62, noot 1, is de Boodschapstijl wel uitgesloten, daar die 26e en 31e januari dan pas in 1167 vallen, maar niet meer respectievelijk op woensdag en maandag maar wel op donderdag en dinsdag. Deze oorkonde gaat uit van de burggraaf van Doornik en niet van de bisschop van Doornik.

gestelde Boodschapstijl, die in de Kroniek van Henegouwen door Giselbert van Bergen gehanteerd zou zijn, verving Prevenier door de Paasstijl : het kamp der Boodschapstijl-aanhangers werd voor onze gewesten steeds meer uitgedund.

Ondertussen, in 1966¹⁰⁴, was in verband met een concrete oorkonde van Everard, bisschop van Doornik, van 30 (en niet 29 !) maart 1174 (o.s.)¹⁰⁵ de mogelijkheid geopperd dat de Doornikse kanselarij de Paasstijl volgde, zodat het stuk van 30 maart 1175 (n.s.) zou dateren¹⁰⁶.

Hoger vermeldden wij dat wij 24 het episcopaatsjaar van bisschop Everard aangevende oorkonden-tradities terugvonden, waar Callewaert op «une bonne douzaine» steunde. Delen wij alvast mede dat ons besluit inhoudt dat o.i. Everard de *Boodschapstijl* liet hanteren door zijn kanselarij.

De 24 een episcopaatsjaar vermeldende oorkonden zijn :

- 1) *Actum anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXIII^o, ordinationis nostre secundo* : 1174 (maart 25 - 1175, maart 11)¹⁰⁷ ;
- 2) *Actum Tornaci anno Incarnati Verbi M^oC^oLXXIII^o, ordinationis nostre III°, III° Kal.Aprilis* : Doornik, 30 maart 1175 (n.s.)¹⁰⁸ ;
- 3) *Actum Tornaci anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXVII^o, consecrationis nostre V^o, XIII° Kal.Januarii* : Doornik, 20 december 1177¹⁰⁹ ;

104. R. DE GANCK & N. HUYGHEBAERT, *Abbaye de Ter Doest, à Lis-sewege in Monasticon Belge*, III, 2, Luik, 1966, blz. 326 en 326, noot 10.

105. Brugge, Bisschoppelijk Seminarie, Oorkonden Ter Doest, 215 : dank zij de welwillendheid van president kanunnik P. Declerck konden wij deze oorkonde in het Rijksarchief te Brugge onder de Wood-lamp leggen. De datum is «anno Incarnati Verbi M^oC^oLXX^oIII^o ordinationis nostre III°, III° Klas.Aprilis».

106. Verder wordt hierop nog ingegaan ; daar in 1174 Pasen op 24 maart viel en in 1175 op 13 april, viel in Paasstijl «30 maart 1174» zowel op 30 maart 1174 als op 30 maart 1175.

107. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 23 r° - v^o.

108. Brugge, Bisschoppelijk Seminarie, Oorkonden Ter Doest, 215.

109. Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 330.

- 4) *Actum Gandavi, in monasterio Sancti Bavonis, anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXVII^o, consecrationis nostre sexto, quarto idus Marcii* : Gent, Sint-Baafsabdij, 12 maart 1178 (n.s.)¹¹⁰ ;
- 5) *Actum Tornaci anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXVIII^o, ordinationis nostre VI°* : Doornik, 1178 (maart 25 - 1179, maart 11)¹¹¹ ;
- 6) *Actum Gandavi, in monasterio Beati Petri, anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXIX^o, consecrationis nostre septimo, VII° Kal.Junii* : Gent, Sint-Pietersabdij, 26 mei 1179¹¹² ;
- 7) *Actum Tornaci anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXIX^o, consecrationis nostre VII°, XIII° Kal.Augusti* : Doornik, 20 juli 1179¹¹³ ;
- 8) *Actum anno Incarnationis Dominice millesimo centesimo septuagesimo nono, consecrationis nostre septimo et Philippi regis Francie primo, dominante illustri comite Flandrie ac Viromandie Philippo* : 1179 (november 1 - 1180, maart 11)¹¹⁴ ;
- 9) *Actum Ellone in monasterio Sancti Amandi anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXVIII^o, consecrationis nostre VII°* : Sint-Amandsabdij in Elnone, 1179 (maart 25 - 1180, maart 11)¹¹⁵ ;
- 10) *Actum Gandavi anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXX^o, octavo consecrationis nostre anno, pridie Kal. Aprilis* : Gent, 31 maart 1180¹¹⁶ ;

110. Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, oorkonden op datum.

111. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 27 v° - 28 r°.

112. Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 331.

113. Kapittelarchief Doornik, Saint-Nicolas-des-Prés, oorkonden ; *ibidem*, 12 (Liber Ruber), f° 130 r°.

114. Rijsel, ADN., 38 H 71/336.

115. Rijsel, ADN., 12 H 1, f° 33 v°, nr. LII (55).

116. Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 334.

- 11) *Actum Tornaci anno Domini M^oC^oLXXXI^o, consecrationis nostre octavo* : Doornik, 1181 (maart 25 - 1182, maart 11)¹¹⁷ ;
- 12) *Actum Tornaci anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXXII^o, consecrationis nostre X^o, Kal.Maii XVII°* : Doornik, 15 april 1182¹¹⁸ ;
- 13) *Data per manum Johannis cantoris anno ab Incarnatione Domini millesimo centesimo octogesimo secundo, consecrationis autem nostre tercio decimo* : 1182 (maart 25 - 1183, maart 11)¹¹⁹ ;
- 14) *Actum Tornaci anno Domini M^oC^oLXXXII^o, ordinationis nostre X^o, XV° Kal. Septembris* : Doornik, 18 augustus 1182¹²⁰ ;
- 15) *Actum Gandavi apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXXIII^o, IV° Nonas Octobris, concurrente V^o, indictione Ia, epacta XXVa, consecrationis nostre XI°* : Gent, Sint-Pietersabdij, 4 oktober 1183¹²¹ ;
- 16) *Actum apud Wasemes, anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXXV^o, consecrationis nostre XIII°, III° Kal.Aprilis* : Wazemmes¹²², 29 maart 1185¹²³ ;
- 17) *Anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXXV^o, consecrationis nostre XIII°, actum Brugis, III° Idus Septembris* : Brugge, 10 september 1185¹²⁴ ;

117. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 29 v° - 30 r°.

118. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 30 r° - v^o.

119. Rijksarchief Bergen, Cartularium 12, f° 30 r° - v^o ; Rijsel, Bibliothèque Municipale, hs. Godefroy 137 (catalog. 113), p. 229, draagt dezelfde informatie.

120. A. D'HERBOMEZ, *Chartes de Saint-Martin*, I, blz. 134-135, nr. CXXXIII.

121. Rijksarchief Gent, Bisdom en Sint-Baafs, B 2955, f° 96 v° - 97 r°.

122. Frankrijk, dep. Nord, gem. Rijsel.

123. E. HAUTCEUR, *Cartulaire de l'église collégiale de Saint-Pierre de Lille*. Rijsel, Parijs, I, 1894, blz. 47-48, nr. XL.

124. Brugge, Begijnhof, oorkonden ; C. CALLEWAERT (ed.), *Les plus anciens documents des archives du Béguinage de Bruges* in *Annales de la Société d'Emulation de la Flandre*, LIV, 1904 (Brugge, 1905), blz. 260-262.

- 18) *Actum Tornaci anno Incarnationis Dominice M^oC^oLXXXVI^o, consecrationis nostre quarto decimo* : Doornik, 1186 (maart 25 - 1187, maart 11)¹²⁵ ;
- 19) *Actum Tornaci II Idus Augusti anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXXVI^o, consecrationis nostre XIII°, concurrente II, epacta XXVIII* : Doornik, 12 augustus 1186¹²⁶ ;
- 20) *Actum apud Helchin X^o Kal. Augusti anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXXVIII^o, consecrationis nostre XVI°, epacta XXa, concurrente V^o* : Helkijn, 23 juli 1188¹²⁷ ;
- 21) *Datum Helchin XI° Kal. Februarii anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXX^o octavo, consecrationis nostre anno XVI°* : Helkijn, 22 januari 1189 (n.s.)¹²⁸ ;
- 22) *Datum Tornaci XV° Kal. Septembris anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXXIX^o, consecrationis nostre VII° X^o* : Doornik, 18 augustus 1189¹²⁹ ;
- 23) *Actum Tornaci anno Dominice Incarnationis M^oC^oLXXXIX^o, ordinationis nostre XVII°, XV° Kal. Decembris* : Doornik, 17 november 1189¹³⁰ ;
- 24) *Datum Tornaci Idus Martii anno Dominice Incarnationis M^oCLXXXnono, anno consecrationis nostre XVIII°* : Doornik, 15 maart 1190 (n.s.)¹³¹.

Daar 18 augustus zowel in een *ordinatio*-jaar (oorkonde 14) als in een *consecratio*-jaar (oorkonde 22) valt, houden wij deze beide termen voor synoniemen en achten het niet aangewezen uit het gebruik van de termen *ordinatio* (oorkonden 1, 2, 5 en 14) en

125. Rijksarchief Doornik, Cartularium 68, f° 26 r° (*sub dato* 1286) ; Cartularium 71, f° 8 v° ; Cartularium 73, f° 6 v° - 7 r° ; Cartularium 70, f° 10 v° ; Cartularium 69, blz. 29-30.

126. CH. PIOT, *Cartulaire de l'abbaye d'Eename*. Brugge, 1881, blz. 68, nr. 78.

127. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 29 v°.

128. Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 12 v°.

129. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 55 r° - v^o.

130. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 30 v°.

131. Rijksarchief Antwerpen, Fonds Kommanderij Pitzenburg-Mechelen, oorkonden op datum.

consecratio (de overige 20 oorkonden) gevolgtrekkingen te maken¹³².

Indien wij rekening houden met het feit dat de dagen tussen 26 april ('s daags na de laatste mogelijke dag waarop Pasen kon vallen) en 24 december ('s daags vóór Kerstmis, dag waarop in de Kerststijl eventueel het jaargetal werd opgeschoven) geen probleem stellen, daar die dagen normaal met onze tijdrekening overeenkomen, komt uit tien geciteerde oorkonden, die in die «vaste» periode vallen, volgend besluit naar voren. Deze tien oorkonden, gerangschikt volgens de opeenvolgende maanden, verwijzen naar 1173 als eerste episcopaatsjaar van Everard : 6 : 26 mei 1179, 7de jaar ; 7 : 20 juli 1179, 7de jaar ; 20 : 23 juli 1188, 16de jaar ; 19 : 12 augustus 1186, 14de jaar ; 14 : 18 augustus 1182, 10de jaar ; 22 : 18 augustus 1189, 17de jaar ; 17 : 10 september 1185, 13de jaar ; 15 : 4 oktober 1183, 11de jaar ; 23 : 17 november 1189, 17de jaar ; 3 : 20 december 1177, 5de jaar.

Een besluit is reeds dat in ieder geval binnen Everards eerste episcopaatsjaar de tijdsspanne 26 mei 1173 tot en met 20 december 1173 besloten ligt. De kritische periode nu, wat de jaarstijlen betreft, loopt van Kerstmis tot 25 april (laatste mogelijke Paasdag). De kritische periode van 1 januari tot 24 maart, voor de Boodschapstijl, zit reeds in de voorgaande jaarschijf vervat.

Tussen 1 januari en 24 maart vallen drie oorkonden : 21¹³³, 4¹³⁴ en 24¹³⁵. Zowel in Boodschap- als in Paasstijl worden deze drie oorkonden omgerekend tot respectievelijk 22 januari 1189 (n.s.),

132. Voor de Sint-Pietersabdij herinneren wij in dit verband aan de oorkonden van bisschoppen Simon van Vermandois in 1140 (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 228 A en 230) en Gerard in 1150 (Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum, *sub anno* 1140 ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 241).

133. 22 januari 1189 (n.s.) in het 16de jaar, verwijst naar 22 januari 1174 als 1e jaar van het episcopaat.

134. 12 maart 1178 (n.s.) in het 6de jaar, verwijst naar 12 maart 1173 als 1e jaar van het episcopaat.

135. 15 maart 1190 (n.s.) in het 18de jaar, verwijst naar 15 maart 1173 als 1e jaar van het episcopaat.

12 maart 1178 (n.s.) en 15 maart 1190 (n.s.). Zij laten het besluit toe dat 12 en 15 maart 1173 alsook 22 januari 1174 in het eerste episcopaatsjaar van Everard vielen en dat Everard werd gewijd na 22 januari 1173 en vóór 12 maart 1173¹³⁶.

De oorkonden 16, 2, 10 en 12 vallen tussen 25 maart en 25 april, tussen de eerste dag van het jaar in Boodschapstijl en de laatste mogelijke datum van Pasen als begin van het jaar in Paasstijl. Bij deze vier oorkonden moet de Paasstijl worden afgewezen¹³⁷, aangezien hun omrekening in Paasstijl voor Everards eerste pontificaatsjaar tot het chaotisch resultaat leidt dat 29 maart 1174 (16), gevolgd door 30 maart 1172 of 1173 (2), opnieuw verdergaat in 1174 met 31 maart (10) en dan opnieuw verspringt naar 15 april in 1173 of 1174 (12).

De Kerststijl wordt door ons afgewezen omwille van de contradicties bij gevallen 2, 4 en 24 : 12 maart 1177 in het 6de jaar (4), 15 maart 1189 in het 18de jaar (24) en 30 maart 1174 in het 3de jaar (2) verwijzen allen naar 1172 als 1e jaar. Nochtans is blijkens 1, 5, 8, 9 en 18 1173 het 1e jaar.

De Boodschapstijl nu lost niet alle problemen van dit dossier

136. Een oorkonde van 12 februari 1190 (n.s.) (Rijksarchief Brugge. Découvertes, 250, I, f° 4 v° - 5 r°) i.v.m. de Sint-Andriesabdij te Brugge had, voorzien van een consecratie-jaar-vermelding, uiteraard deze termini kunnen vernauwen (N. HUYGHEBAERT, *Abbaye de Saint-André-lez-Bruges* in *Monasticon Belge*, III, 1, Luik, 1960, blz. 96-97 en blz. 97 noot 1 handhaaft de datum van 12 februari 1189 met pas een late pauselijke bevestiging op 3 juli 1190).

137. 16 : 29 maart 1186 (n.s.), in het 13de jaar, verwijst naar 29 maart 1174 als 1e jaar, wat in tegenspraak is met oorkonden 4 en 24, volgens welke 12 en 15 maart 1173 in het eerste jaar vielen ; 2 : 30 maart 1174 komt binnen het Paasjaar 1174 tweemaal voor (Pasen 1174 : 24 maart 1174 ; Pasen 1175 : 13 april 1175). Daar die dag in het 3de jaar valt, verwijst die of naar 30 maart 1172 of naar 30 maart 1173 als 1e jaar. In 1172 was bisschop Walter nog in functie terwijl 30 maart 1173 in tegenspraak is met 16 (29 maart 1174 in het 1e jaar), maar wel overeenstemt met 21, 4 en 24, volgens welke 12 en 15 maart 1173 in het 1e jaar vallen en Everard in januari 1173 nog niet gewijd was ; 10 : 31 maart 1181 (n.s.), in het 8e jaar, verwijst weer naar 31 maart 1174 als 1e jaar, net als 16 ; 12 : 15 april 1182 komt in het Paasjaar 1182 eveneens tweemaal voor (Pasen 1182 : 28 maart 1182 ; Pasen 1183 : 17 april 1183). Daar deze 15de april 1182 in het 10de jaar valt, brengt dit in het 1e jaar of 15 april 1173 of 15 april 1174.

op¹³⁸ maar heeft, vooral in de gevallen der maand maart, het voordeel dat enkele tegenspraken weggewerkt worden die wel bij Paas- of Kerststijl voorkomen. 29 maart 1185, in het 13de jaar (16), net als 31 maart 1180, in het 8e jaar (10) en 15 april 1182, in het 10de jaar (12), stellen nu geen problemen: allen verwijzen zij naar 1173 als 1e jaar, net als de gevallen 1, 5, 8, 9 en 18. Rest weerom geval 2: 30 maart 1174 (o.s.) in het 3de jaar. Hoger¹³⁹ wezen wij er reeds op dat in 1966 i.v.m. deze oorkonde de Paasstijl werd verondersteld in gebruik te zijn in de bisschoppelijke kanselarij van Everard. Dit kunnen wij niet anders dan beamen voor deze oorkonde waarbij Everard de Ter Doest-abdij opricht¹⁴⁰. Hoewel de handeling der oorkonde te Doornik is gesteld¹⁴¹, kan de vraag gesteld worden of, benevens de mogelijkheid van een patente vergissing¹⁴², de kanselier Letbert de Blonde¹⁴³ niet in de mening verkeerde dat de Cisterciënserabdij Ter Doest de Paasstijl volgde¹⁴⁴.

Volgende gevallen zijn in géén der genoemde jaarstijlen oplosbaar: 1181 in het 8e jaar (11), in plaats van in het 9e jaar; 1182 in het 13de jaar (13), wat óf 1182 in het 10de jaar of 1185 in het 13de jaar zou moeten worden.

138. Er zijn immers anomalieën die gemeenschappelijk zijn aan de drie jaarstijlen, m.a.w. die in geen enkele jaarstijl worden opgelost en dus gewoon op vergissingen of copiïsten-fouten teruggaan.

139. Cfr. noot 104.

140. Bisschop Everard zou, net als hij hier (30 maart 1174 (o.s.)) de rechten van de abdij van Saint-Riquier uit het oog verloor, in 1183 ten onrechte het patronaat van Zele aan de Gentse Sint-Baafsabdij toewijzen, i.p.v. aan de abdij van Werden.

141. Brugge, Bisschoppelijk Seminarie, Oorkonden Ter Doest, 215.

142. Het III° van «III° Kal. Aprilis» speelt de kanselier al in het hoofd wanneer hij net ervóór moet invullen: «ordinationis nostre II°». Per vergissing schrijft hij dan ook daar reeds III°.

143. «Ego Letbertus cancellarius legi et subtersignavi».

144. In dit geval moet het in feite weinig concreets aanbrenghend artikel *Iets over den jaarstijl in kloosterorden gebruikt* van M. SCHOENGEN (*Nederlandsch Archievenblad*, X, 1901-1902, blz. 18-24) herzien worden, althans voor de zeker niet door deze auteur bedoelde absolute reikwijdte waarmee het vaak geciteerd wordt als zou onomstotelijk vaststaan dat Cisterciënsers de Boodschapstijl gebruikten. Schoengen haalt immers zelf op zijn beurt *auctoritates* aan om een moeizaam kroniek-dateringsverschil op te lossen.

Voegen wij aan het dossier nog toe dat, in Boodschapstijl gerekend, Everard nog in het jaar «1172», op het einde ervan, werd gewijd, maar dat dit in onze tijdrekening 1173 was, aangezien oorkonde 21 verwijst naar 22 januari 1174 als vallend in het 1e jaar van Everards episcopaat.

Wat de indictie, concurrans en epact betreft (oorkonden 15, 19 en 20), valt uit de op de dag nauwkeurig gedateerde oorkonden zonder consecratiejaar de oorkonde van 23 maart 1175 toe te voegen, indictie 8, in Boodschapstijl om te rekenen tot 23 maart 1176 (n.s.). Deze oorkonde¹⁴⁵ werd door Callewaert in 1905¹⁴⁶ reeds aangehaald als bewijs voor het gebruik van de Kerststijl bij bisschop Everard. In 1909¹⁴⁷ stelde deze auteur dat in de bisschoppelijke kanselarij van Doornik de epact op 1 september wisselde. Welnu, op 4 oktober 1183 (oorkonde 15), dus na 1 september, was de epact 25, de concurrans 5, de indictie 1. Vóór 1 september vielen respectievelijk op 12 augustus 1186 (19) de concurrans 2 en epact 28 alsook op 23 juli 1188 (20) de concurrans 5 en de epact 20.

Omwille van oorkonde 15 besluiten wij dat de bisschoppelijke kanselarij van Doornik onder bisschop Everard niet, zoals Callewaert veralgemeende, de Egyptische of Alexandrijnse epacten (wisselend op 1 september van het vorig jaar) gebruikte, maar wel de Romeinse of Bedaanse, wisselend op 1 januari. Evenzo wisselde de indictie noch op de Griekse of Byzantijnse wijze (1 september van het vorig jaar), noch op de Bedaanse of keizerlijke wijze (24 september van het vorig jaar), gezien op 4 oktober 1183 (15) de indictie nog die van 1183 was, namelijk 1. De Romeinse of pauselijke indictie (wisselend op 1 januari of op 25 december) lijkt mogelijk voor de oorkonde 15, maar past dan weer niet voor de o.i. op 23 maart 1176 (n.s.) te dateren oorkonde voor Saint-Nicolas-des-Prés met indictie 8. Immers 8 is het indictie-cijfer voor 1175. Zowel indictie 1 op 4 oktober 1183

145. Kapittelarchief Doornik, Saint-Nicolas-des-Prés, oorkonden; *ibidem*, 12 (Liber Ruber), f° 79 r° - v°; J. VOS (ed.), *L'abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés. II. Cartulaire*, blz. 74-75, nr. 37.

146. C. CALLEWAERT, *Les origines du style pascal*, blz. 140.

147. C. CALLEWAERT, *Nouvelles recherches*, blz. 181.

(15) als indicatie 8 op 23 maart 1176 (n.s.) (oorkonde voor Saint-Nicolas-des-Prés) zijn echter correct indien naar de volgens Strubbe-Voet (blz. 64) uitzonderlijke Boodschapsindicatie werd gewisseld. In dat geval bleef 1 het indicatiecijfer voor het hele Boodschapsjaar 1183, namelijk van 25 maart 1183 tot 24 maart 1184, en 8 het indicatiecijfer voor het hele Boodschapsjaar 1175, namelijk van 25 maart 1175 tot 24 maart 1176.

Volgens zekere tradities overleed Everard in 1190¹⁴⁸. De *Annales Blandinienses*¹⁴⁹ plaatsen dit overlijden alsook Stefaans opvolging op de bisschopszetel in 1189. Uit de oorkonden van bisschop Everard kan, daar de laatste gedateerde oorkonde op 15 maart 1190 (n.s.) werd uitgevaardigd, slechts besloten worden dat de 28e september, waarop het obituarium van het Doornikse kathedraal kapittel en enkele abdijen uit het Doornikse hem herdachten¹⁵⁰, kan gevallen zijn in 1190¹⁵¹ of ook in 1191¹⁵². Daar Clemens III op 9 januari 1191 echter het collegiaal Sint-Pieterskapittel te Rijsel in het bezit van de parochie Santes¹⁵³ bevestigt¹⁵⁴ «vobis a bone memorie Tornacensi episcopo canonica donatione concessam», kan enkel de sterfdatum van 28 september

148. *Annales Elnonenses*, blz. 172 (PH. GRIERSON (ed.), *Les annales de Saint-Pierre de Gand ; Sigeberti continuatio Aquicinctina*, blz. 426, r.40 (L.C. BETHMANN (ed.), *M.G.H.*, SS., VI, 1844).

149. PH. GRIERSON (ed.), *Les annales de Saint-Pierre de Gand*, blz. 49.

150. Rijksarchief Doornik, *Obituaires*, 52, f° 92 v° - 93 r° ; J. VOS (ed.), *Nécrologe. L'abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés, près de Tournai in Mémoires Soc. Hist. et Litt. de Tournai*, XI, 1879, blz. 398 ; U. BERLIÈRE (ed.), *Nécrologe de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai in Documents inédits pour servir à l'Histoire Ecclésiastique de la Belgique*, Maredsous, 1894, blz. 218-219 en blz. 219 (28 september) noot 1 vermeldt dat het necrologium van de Sint-Amandsabdij Everards overlijden ook op 28 september herdacht.

151. Aldus o.m. J. LE GROUX, *Summa statutorum synodaliūm*. Rijsel, 1726, blz. LXXXIII ; U. BERLIÈRE (ed.), *Nécrologe*, blz. 219 neemt, zoals J. VOS (ed.), *Nécrologe*, blz. 398, het sterfjaar 1190 aan.

152. Zie bvb. E.-H.-J. REUSENS, *Everard ou Evrard in Biographie Nationale*, VI, 1878, kol. 746-747.

153. Frankrijk, arr. Rijsel, ktn. Haubourdin.

154. J.-L. 16654 ; E. HAUTCŒUR (ed.), *Cartulaire de Saint-Pierre de Lille*, I, blz. 54-55, nr. XLVII.

1190 worden weerhouden. Het is immers¹⁵⁵ bisschop Everard die op 29 maart 1185 deze kerk van Santes aan het Rijsels kapittel had geschonken¹⁵⁶.

[*Petrus cantor Parisiensis*]

Op 22 juni 1190¹⁵⁷ had Clemens III het kapittel van O.-L.-Vrouw-Doornik, nog tijdens Everards episcopaat¹⁵⁸, bevestigd in het recht om zonder uitwendig opdringen of geweld, zelf eensgezind of bij meerderheid het advies van de *sanior pars* volgend, een bisschop te kiezen. De keuze van het kapittel voor de opvolger van Everard viel op de cantor¹⁵⁹ van het Parijse kathedraal kapittel, Petrus¹⁶⁰. Naar het obituarium van het Doorniks kapittel¹⁶¹ meedeelt, sloeg Petrus het Doorniks aanbod uit nederigheid af en bleef hij verder doceren te Parijs. Stefaan, abt van Sainte-Geneviève te Parijs, schreef een aanbevelingsbrief¹⁶² voor Petrus, elect van Doornik, aan Willem, aartsbisschop van Reims, tevens regent in Frankrijk voor de met de Derde Kruistocht vertrokken koning Filips August. Stefaan gaf toe dat

155. Cfr. *supra* oorkonde 16.

156. E. HAUTCEUR, *Documents liturgiques et nécrologiques de l'église collégiale de Saint-Pierre de Lille*. Rijsel, Parijs, 1895, blz. 185 noot 2 heeft het voor de hand liggend besluit uit het door hem aangebrachte materiaal niet getrokken en vermeldt nog als sterfdatum 28 september 1191; verbeter ook C. VLEESCHOUWERS, *Het oudst bewaarde martyrologium-necrologium van het kathedraal kapittel van O.-L.-Vrouw-Doornik* (Rijksarchief Doornik, *Obituaires*, nr. 52) in *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, XLIX, 1978, blz. 610 de datum bij Petrus cantor van Parijs.

157. J.-L. 16513.

158. «Obeunte vero nunc ejusdem loci episcopo»; C.J. VOISIN, *Confirmations papales des possessions du chapitre de Tournai* in *Analectes pour servir à l'hist. eccl. de la Belgique*, IV, 1867, blz. 274.

159. Hij was cantor te Parijs van in 1184 en bleef dit tot in 1197, blijktens B. GUÉRARD, *Cartulaire de l'église Notre-Dame de Paris*. Parijs, I-IV, 1850, *passim*.

160. N. IUNG, *Pierre le Chantre* in *Dictionnaire de théologie catholique*, XII, 1935, kol. 1901-1906.

161. Rijksarchief Doornik, *Obituaires*, 52, f° 92 r° (22 september); tekst bij C. VLEESCHOUWERS, *Het oudst bewaarde martyrologium-necrologium*, blz. 610.

162. J. DESILVE (ed.), *Lettres d'Etienne de Tournai*. Valenciennes, Parijs, 1893, blz. 225-227, nr. CLXXXV.

de Doornikse kanunniken niet geheel volgens de canonieke regels hun electie hadden doorgevoerd¹⁶³, maar loofde de keuze van Petrus als een eer voor de aartsbisschop om zulk een suffragaan bij te krijgen. Tevens wees de abt de aartsbisschop erop dat de koning uitdrukkelijk Petrus had aangeduid om bisschop van Doornik te worden¹⁶⁴. De electie-procedure voor het aan het koninklijk regaal onderworpen bisdom Doornik was hier reeds gevolgd : het kapittel bracht de koning op de hoogte van het overlijden van de bisschop, stelde enkele kandidaten voor en, na 's konings wens en goedkeuring te hebben vernomen, koos dan de koninklijke kandidaat. Die koninklijke aanwijzing kan slechts uit Messina overgemaakt zijn aan abt Stefaan, daar Filips August aldaar in winterkwartier verbleef van half september 1190 tot maart 1191¹⁶⁵.

Is het de onwil van de aartsbisschop van Reims om Petrus te wijden tot bisschop of is het inderdaad, zoals het Doorniks obituarium stelt, Petrus' nederigheid die verhinderde dat hij de opvolger werd van Everard ? Later werd hij, in 1196, tot kapitteldeken van Reims gekozen, en viel, op weg erheen vanuit Parijs, zwaar ziek in de Cisterciënserabdij van Longpont¹⁶⁶. Hier nam hij het Orde-habit aan en stierf er in 1197, volgens het Doorniks obituarium op 22 september¹⁶⁷, volgens L.-V. Pécheur¹⁶⁸ en J. Desilve¹⁶⁹ op 19 mei¹⁷⁰.

163. J. DESILVE, *Lettres*, blz. 227 noot 1 veronderstelt dat de aartsbisschop ontstemd was omdat de kanunniken van Doornik geen beroep hadden gedaan op de aartsbisschop van Reims, primate van hun kerkprovincie, om hen bij de electie bij te staan.

164. De koning is reeds vertrokken uit Frankrijk : «dominus rex, quem Deus servet ac nobis restituat».

165. A. CARTELLIERI, *Philipp II. August, könig von Frankreich. II. Der Kreuzzug (1187-1191)*. Leipzig, Parijs, 1906, blz. 122 (16 september 1190 te Messina), blz. 167 (vertrek uit Messina op 30 maart 1191).

166. Frankrijk, dep. Aisne, arr. Soissons, ktn. Villers-Cotterets, gem. Longpont.

167. Cfr. noot 161.

168. L.-V. PÉCHEUR, *Annales du diocèse de Soissons*, II, blz. 261.

169. J. DESILVE, *Lettres*, blz. 306 noot 2.

170. Het obituarium van het O.-L.-Vrouwkapittel van Parijs vermeldt op 5 juni

Stefaan

Van Stefaan vonden wij 32 oorkonden terug. Hiervan dragen de 13 volgende vermeldingen van wijdingsjaren en dergelijke :

- 1) *Actum anno Domini M^oC^oLXXXXI^o, pontificatus nostri primo* : 1192, februari - 4 april (n.s.)¹⁷¹ ;
- 2) *Actum anno Verbi Incarnati M^oC^oXC^oIII^o, episcopatus nostri anno primo* : 1192, december 25 - 1193, mei 23 / 30¹⁷² ;
- 3) *Actum publice in synodo nostra Tornaci, anno Dominice Incarnationis millesimo centesimo nonagesimo tertio, consecrationis nostre primo* : Doornik, synode¹⁷³, 12 april 1193¹⁷⁴ ;
- 4) *Data Tornaci decimo¹⁷⁵ Kal. Junii anno Dominice Incarnationis M^oC^oXC^oIII^o, consecrationis nostre anno primo* : Doornik, 23 mei 1193¹⁷⁶ ;
- 5) *Actum anno Incarnati Verbi M^oC^oXC^oIII^o, episcopatus nostri anno secundo* : 1193, 24 / 31 mei - 24 december¹⁷⁷ ;

Petrus de Karitate, cantor Parisiensis (B. GUÉRARD, *Cartulaire de Notre-Dame*, IV, blz. 72) en op 25 september *magister Petrus, precentor et diaconus* (B. GUÉRARD, *op.cit.*, blz. 159) zonder zinspeling op zijn vroom einde als monnik van Longpont.

171. Brugge, Bisschoppelijk Seminarie, Oorkonden Ter Doest, 237.

172. Rijsel, ADN., 38 H 73/359 ; Rijksarchief Bergen, Cartularium 12 (Cyssoing), f° 134 r° - v^o.

173. Meestal op maandag na *Misericordia Domini*.

174. Brugge, Bisschoppelijk Seminarie, Oorkonden abdij Eekhout, nr. 2 (In *Monasticon Belge*, III, 3, Luik, 1974, blz. 768, n. 2 wordt in één adem verwezen naar deze vindplaats én naar Kapittelarchief Doornik, Cartularium D.4, f° 18 r°. Deze laatste oorkonde gaat echter uit van Boudewijn, abt van Sint-Bartholomeus-Eekhout. (Andere vindplaats van Boudewijns oorkonde : Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 67 r°)).

175. A. MIRAEUS-J. FOPPENS, *Opera Diplomatica*, II, blz. 1336 geeft foutief «secundo Kal.Junii».

176. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 32 r° - v^o.

177. Rijsel, ADN., 27 H 16/235 ; 27 H 61, f° 63 r°.

- 6) *Actum anno Domini 1194, consecrationis nostrae anno tertio : 1194 (24 / 31 mei - 1 april 1195)*¹⁷⁸ ;
- 7) *Actum Tornaci anno Incarnationis Dominice M^o centesimo nonagesimo quarto, episcopatus nostri anno secundo, Kal.Maii : Doornik, 1 mei 1194*¹⁷⁹ ;
- 8) *Actum anno Dominice Incarnationis millesimo centesimo nonagesimo sexto, pontificatus nostri anno sexto, mense martio, nonis ejusdem mensis : 7 maart 1197 (n.s.)*¹⁸⁰ ;
- 9) *Actum in capitulo Tornacensi anno Dominice Incarnationis millesimo centesimo nonagesimo octavo, episcopatus vero nostri anno septimo : Doornik, O.-L.-Vrouwkapittel, 1198 (24 / 31 mei - 24 december)*¹⁸¹ ;
- 10) *Actum ab Incarnatione Domini M^oC^oXC^ooctavo, mense No-*

178. J. DESILVE, *Lettres*, blz. 391-392 (uitgave naar «Lettres d'Etienne de Tournai recueillies par du Molinet dans les archives de Saint-Euverte et de Sainte-Geneviève, nr. XII»).

179. Düsseldorf, Nordrhein-Westfälisches Hauptstaatsarchiv, Abtei Werden, Repertorien und Handschriften, nr. 10 («Liber privilegiorum minor»), f° 35 r°. - Brussel, Algemeen Rijksarchief, Grote Raad van Mechelen, 965 (sine folio) vermeldt als datum der oorkonde van Stefaan : «2 Kal.Maii anno incarnationis dominice 1194». MIRAEUS-FOPPENS, *Opera Diplomatica*, IV, blz. 384 geeft naar het vonnisboek van de Grote Raad ten onrechte «Datum Tornaci anno ab Incarnatione Domini millesimo centesimo nonagesimo quarto, duodecimo Kalendas Maii, consecrationis nostrae anno secundo». M. FAZY, *Note sur le style employé par Etienne de Tournai pour dater ses actes in Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, LXIX, 1908, blz. 171 noot 2 heeft de gegevens uit MIRAEUS-FOPPENS overgenomen (verbeter bij Fazy «Foppens, III, p. 384» in «Foppens, IV, blz. 384» alsook de verwijzing naar «Wauters, III, p. 32» in «Wauters, III, blz. 38»). Het *Liber privilegiorum minor* waarnaar wij de datum geven had oorspronkelijk «... episcopatus nostri anno secundo, secundo Klas.Maii». Het tweede «secundo» is later doorstreept, zodat de oorkonde van Stefaan en die van Arnulf, deken, Goswijn, aartsdiaken, en het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik (Düsseldorf, *l.c.*, f° 35 r° - v^o) beide van 1 mei 1194 dateren. Mogelijkerwijze heeft de abt van Werden voor het proces voor de Raad van Vlaanderen (1682-1684) en voor de Grote Raad van Mechelen (1684-1688) van een andere teksttraditie, waar wél 2 *Kal.Maii* stond in Stefaans oorkonde, afschriften laten maken.

180. Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 371.

181. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 40 v° - 41 r° ; Cartularium D.4, f° 23 r°.

vembri, consecrationis nostre anno septimo : november 1198¹⁸² ;

11) *Datum Gandavi, apud Sanctum Bavonem, per manum Giselini cancellarii nostri, anno Domini M^oC^oXC^oIX^o, consecrationis nostre octavo, sexto Idus Martii* : Gent, Sint-Baafsabdij, 10 maart 1200 (n.s.)¹⁸³ ;

12) *Actum anno Verbi Incarnati M^oCC^oprimo, mense Novembri, consecrationis vero nostre anno decimo* : november 1201¹⁸⁴ ;

13) *Actum Tornaci, in capitulo nostro, anno Dominice Incarnationis M^oCC^otertio, consecrationis nostre anno duodecimo, mense Junio* : Doornik, O.-L.-Vrouwkapittel, juni 1203¹⁸⁵.

Twee oorkonden moeten nog worden toegevoegd aan dit dossier : zij gaan niet uit van bisschop Stefaan, maar vermelden wel *consecratio-* of *episcopatus*-jaren.

14) *Actum anno Dominice Incarnationis millesimo centesimo nonagesimo quarto, consecrationis domini Stephani Tornacensis episcopi secundo, ..., quintodecimo Kal. Aprilis* : 18 maart 1194¹⁸⁶ ;

15) *Actum Tornaci, mense Februario, anno Dominice Incarnationis M^oCC^o, pontificatus domini Stephani Tornacensis episcopi VIII°* : Doornik, februari 1200¹⁸⁷.

Uit 4 oorkonden (4, 10, 12, 13), gedateerd tussen 26 april en 24 december, kunnen wij besluiten dat binnen het eerste jaar van

182. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 43 v° - 44 r°.

183. CH.-L. DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand*. Gent, 1815, II, blz. 212-213 ; FR. DE POTTER-J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. 1e reeks. Arrondissement Gent*. Gent, 1864-1870, VII, *Wondelgem*, blz. 43-44 noot 1 ; A. VAN LOKEREN, *Histoire de Saint-Bavon. II. Chartes et documents*. Gent, 1855, blz. 11.

184. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 42 r° - v^o.

185. Rijksarchief Kortrijk, Stadsfonds, Charters O.-L.-Vrouw ; Rijksarchief Doornik, Cartularium 68, f° 39 r° ; Cartularium 75, f° 128 r° - v^o.

186. Rijksarchief Bergen, Cartularium 12 (Cysoing), f° 169 r° - 170 r° : de oorkonde gaat uit van Robrecht, abt van Sint-Calixtus-Cysoing.

187. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 41 r° - v^o : de oorkonde gaat uit van Johannes en Marcel, abten van respectievelijk Phalempin en Cysoing.

Stefaans *consecratio* de volgende data vallen : juni 1192 (13), november 1192 (10 en 12) alsook 23 mei 1193 (4), m.a.w. Stefaan is gewijd na 23 mei 1192 en vóór 1 juni 1192. Oorkonde 7 bevestigt dit en brengt ons tot de terminologische hypothese dat *episcopatus* synoniem is voor *consecratio* in de dateringsformules van Stefaans oorkonden. Tussen 23 mei en 1 juni 1192 vallen twee zondagen, namelijk Pinksteren op 24 mei en Drievuldigheidszondag op 31 mei. Indien Stefaan op een zondag gewijd is, waar de door hem zelf aangekondigde doch later uitgestelde wijdingsdag van Beloken Pasen (12 april 1192) op wijst¹⁸⁸, liggen zowel Pinksteren (24 mei) als Drievuldigheidszondag (31 mei) in 1192 als mogelijke wijdingsdag voor¹⁸⁹. De datering op 12 april 1193 van de synode-dag in oorkonde 13, binnen het eerste *consecratio*-jaar, wordt niet weersproken door bovenstaand besluit aangaande de wijdingsdag. De oorkonden 4, 10, 12 en 13 behoeven geen enkele interpretatie aangaande de jaartijl, aangezien zij in de periode vallen tussen 26 april en 24 december : zowel in Kerst-, Boodschap- als Paasstijl blijven zij respectievelijk van 1193, 1198, 1201 en 1203.

Die interpretatie van de jaartijl is wél nodig voor oorkonde 11 : om 10 maart 1199 (o.s.) te laten verwijzen naar het 8e wijdingsjaar, is het nodig niet in Kerststijl maar in Boedschap- of Paasstijl te rekenen. Zoniet valt 10 maart 1192 in het eerste wij-

188. M. FAZY, *Note sur le style employé par Etienne de Tournai*, blz. 171 en 172 noten 1 en 2 aarzelt wat de datum van de wijding betreft tussen 12 april 1192 (de Beloken Pasen waarop de aartsbisschop van Reims had afgesproken Stefaan te wijden (J. DESILVE, *Lettres*, blz. 252 nr. CCI)) en 24 mei 1192 (oorkonde 4). Wat de datum van 12 april 1192 betreft, waar Stefaan zelf in een brief aan de aartsbisschop van Tours op zinspeelt als afgesproken wijdingsdatum, kan worden opgemerkt dat inderdaad die datum onzeker is, zoals Fazy zelf trouwens erkent (blz. 172 : «En résumé, la date du 12 avril 1192 n'est point certaine ; elle n'est qu'assez probable»). Immers de bisschopswijding werd nogal eens uitgesteld : zo bvb. die van de bisschop van Châlons-sur-Marne in 1196. Deze zou eerst op 24 maart 1196 (J. DESILVE, *Lettres*, blz. 266-268, nr. CCXV) doorgaan, maar werd later (J. DESILVE, *Lettres*, blz. 268-269, nr. CCXVI ; blz. 310, nr. CCL) op 9 juni van dat jaar gesteld.

189. H. LECLERCQ, *Sacre épiscopal* in *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, XV, 1, Parijs, 1950, kol. 298 : «Toute ordination d'évêque a lieu un dimanche, en principe» (*Ordo Romanus vulgaris* de Hittorp).

dingsjaar, wat in tegenspraak is met het feit dat juni 1192 (oorkonde 13), november 1192 (oorkonden 10 en 12) en 23 mei 1193 (oorkonde 4) tot het eerste wijdingsjaar behoren. Oorkonde 11 moet derhalve worden omgerekend tot 10 maart 1200 (n.s.).

Er rest nog één vermelding van *consecratio*-jaar : oorkonde 6. Waarom *anno Domini* 1194 als derde wijdingsjaar door ons als 1194 (24 / 31 mei - 1 april 1195) wordt omgerekend, namelijk in Paasstijl, wordt verder uiteengezet.

Tot hiertoe steunde de uiteenzetting betreffende Stefaans wijdingsdatum enkel op *consecratio*-jaren uit de eigen bisschoppelijke oorkonden¹⁹⁰.

Fazy gaat o.i. terecht in op de noodzaak de term *pontificatus* gelijk te schakelen met de periode vanaf de *electio*¹⁹¹. De enige oorkonde van Stefaan zelf waarop Fazy's bewijsvoering steunt is oorkonde 8. In Kerststijl gerekend, valt dan 7 maart 1191 in het eerste jaar na de electie (*pontificatus*). Gezien echter Stefaan kort vóór 25 maart 1192, namelijk in februari 1192 (oorkonde 15), verkozen werd, moet hier de Kerststijl geweerd worden ten voordele van de Boodschap- of Paasstijl. Oorkonde 8 moet bijgevolg worden omgerekend tot 7 maart 1197 (n.s.), wat 7 maart 1192 in het eerste jaar van de *electio* laat vallen. Ook februari 1192 (oorkonde 15) viel in dit eerste jaar van de *electio*.

Oorkonde 1¹⁹² stelt het *anno Domini* 1191 of een deel ervan in het eerste *pontificatus*-jaar van Stefaan. Wij verstaan de uitdrukking *anno Domini* in dit geval als een taalwending bij bisschop Stefaan om het gebruik van de Paasstijl aan te duiden : deze oorkonde herneemt nagenoeg letterlijk de *tenor* van bisschop Everards ongedateerd mandament voor Ter Doest¹⁹³, volgens

190. Oorkonde 14 bevestigt bovenstaande besluiten, mits niet in Boodschap- of Paasstijl te rekenen, maar wel in Kerststijl. Zoniet belandt het eerste wijdingsjaar in 1194.

191. M. FAZY, *Note sur le style employé par Etienne de Tournai*, blz. 174, 174 noot 2, 176.

192. Niet door Fazy aangehaald, hoewel hij het archief van het Brugs Bisschoppelijk Seminarie bezocht (M. FAZY, *op.cit.*, blz. 170 noot 5 en blz. 183 noot 1).

193. Brugge, Bisschoppelijk Seminarie, Oorkonden Ter Doest, 236.

welk, wegens de geografische afstand tussen Ter Doest en Doornik, juridische klachten van Ter Doest door kapittelproosten of -dekens uit de nabije omgeving van Ter Doest moesten worden onderzocht. Hoger, bij de behandeling van de oorkonden van bisschop Everard, wezen wij erop dat oorkonde 2 van deze bisschop, voor Ter Doest bestemd, volgens Paasstijl gegeven moest zijn, op 30 maart 1175 (n.s.): die oorkonde was *Anno Domini* gesteld. Voor oorkonde 1 van bisschop Stefaan stellen wij bijgevolg als datering voor: 1192, februari - 4 april (n.s.). Evenzo voor oorkonden 6 en 11 rekenen wij *anno Domini* om in Paasstijl.

Aan de term *episcopatus*, gebruikt in oorkonden 2 en 5, wijdde Fazy wel enige aandacht¹⁹⁴, maar hij trachtte niet de term *episcopatus* te interpreteren. Volgens ons is bij bisschop Stefaan *episcopatus* te verstaan als synoniem met de periode vanaf de *consecratio*, m.a.w. met de wijdingsjaren.

Ons besluit nu voor bisschop Stefaan kan als volgt worden verwoord: Stefaan werd te Doornik gekozen in februari 1192, werd gewijd op 24 of 31 mei daaropvolgend, na te Marizy-Sainte-Geneviève¹⁹⁵ gewacht te hebben tot de paus hem wel wilde bevestigen¹⁹⁶.

Wat de door Stefaan gebruikte jaartijl betreft, kan de vraag

194. M. FAZY, *Note sur le style employé par Etienne de Tournai*, blz. 183.

195. Frankrijk, dep. Aisne, arr. Château Thierry, ktn. Neuilly-Saint-Front.

196. Eenmaal tot bisschop gewijd door de aartsbisschop van Reims, had Stefaan last om Celestinus III deze wijding te doen bevestigen. Stefaan schreef naar de paus dan ook een verrechtvaardigende brief (J. DESILVE, *Lettres*, blz. 289-290, nr. CCXXXII). In afwachting van deze pauselijke confirmatie-bul trok hij zich terug in de priorij te Marizy-Sainte-Geneviève der abdij van Sainte-Geneviève, waarvan hij pas nog abt was. In Marizy kwamen velen hem de bisschoppelijke zegen vragen (J. DESILVE, *Lettres*, blz. 300-301, nr. CCXLIII). De bisschop van Soissons nodigde hem uit om ook in de kathedraal zelf van Soissons mede te komen officiëren (J. DESILVE, *Lettres*, blz. 302-303, nr. CCXLIV). De oorzaak van de pauselijke wrevel zou, aldus Desilve's interpretatie van een verzuchting van Stefaan in zijn brief aan de bisschop van Soissons (J. DESILVE, *Lettres*, blz. 301 noot c) te wijten zijn aan het uitstel in de betaling door Stefaan voor zijn confirmatie-bul. (Zie over Stefaans geldlening J. WARCHÉZ, *Etienne de Tournai et son temps 1128-1203* in *Annales de la Société Royale d'Histoire et d'Archéologie de Tournai*, n.r. XX, 1936, blz. 258-259, 320).

gesteld worden of, net zoals bisschop Everard aan zijn kanselarij de Boodschapstijl had opgelegd (over verschillende kanseliers heen), bisschop Stefaan eveneens zijn specifieke keuze inzake jaarstijl heeft opgelegd aan zijn kanselarij.

Fazy¹⁹⁷ kwam tot het hypothetisch besluit dat Stefaans oorkonden volgens verschillende jaarstijlen gedateerd zijn, namelijk in de bisschopstad zelf volgens Kerst- of Nieuwjaarstijl, elders in of buiten het bisdom Doornik volgens Paasstijl. De Nieuwjaarstijl achten wij niet bewezen wat Fazy's hypothese herleidt tot het gebruik, in grote trekken, door Stefaan *binnen* de stad Doornik van de Kerststijl, *buiten* de stad Doornik van de Paasstijl. Oorkonden 14 (18 maart 1194) en 15 (februari 1200) verwijzen weliswaar beide naar het gebruik van de Kerststijl, maar wij achten het niet verantwoord deze niet-bisschoppelijke oorkonden te betrekken in een redenering aangaande Stefaans jaarstijl. De enige oorkonden van Stefaan zelf die toelaten te besluiten tot het gebruik van Boodschap- of Paasstijl *buiten* de stad Doornik zijn oorkonden 8, die mogelijkwijze in Oostburg werd opgesteld¹⁹⁸ en 11, gegeven te Gent in de Sint-Baafsabdij. Fazy merkte zelf ook op dat Stefaans oorkonde van 12 maart 1198¹⁹⁹ te Dowaaï,

197. M. FAZY, *Note sur le style employé par Etienne de Tournai*, blz. 169-184.

198. *Ibidem*, blz. 182 noot 3.

199. De oorkonde van bisschop Stefaan (Rijksarchief Gent, Sint-Bertijs-Popeeringe, oorkonden op datum) is te Dowaaï op 12 maart *Dominice Incarnationis* 1198 (o.s.) gesteld: het schrift der oorkonde is duidelijk dat van de Doornikse bisschopsoorkonden van dat ogenblik. De bevestiging der handeling door het Doorniks kapittel dateert van 2 april in *ebdomada paschali* 1198. Dit kan geenszins in 1199 worden omgerekend, aangezien in 1199 de Paasweek van 18 april tot 25 april liep, terwijl in 1198 2 april wel degelijk op donderdag na Pasen (29 maart) viel. De bisschoppelijke oorkonde te Dowaaï op 12 maart 1198 gesteld is m.a.w. duidelijk in Kerststijl gerekend. Bovendien wordt het Doorniks gebruik der Kerststijl bevestigd door de formuleringen der andere twee partijen: de bisschop van Doornik en de abt van Sint-Bertijs, in onderling conflict over het *altare* van Lichtervelde, leggen het geschil bij dank zij de verzoening door de bisschop en de aartsdiaken van Atrecht (J. DESILVE, *Lettres*, blz. 352-353, nr. CCLXXX; blz. 353 noot 1; blz. 441-443 (*Documents* nr. VIII) dateert foutief de uiteindelijke verzoenings- en instemmingsoorkonden te Dowaaï van 12 maart 1199, alsook de tweede voorafgaandelijke verzoeningsvergadering te Dowaaï (vrijdag na Aswoensdag 1198 = 13 februari 1198 i.p.v. 5 maart 1199)). Johannes,

dus *buiten* de stad Doornik, toch in Kerststijl was gerekend (waar deze oorkonde volgens Fazy's hypothese diende in Paasstijl te zijn gesteld). Het feit dat te Dowaaï op 12 maart 1198 zowel de bisschop van Atrecht als de abt van Sint-Bertijns hun oorkonde, bestemd voor bisschop Stefaan, in Kerststijl stelden, net zoals bisschop Stefaan zelf trouwens dit op 12 maart 1198 deed in zijn oorkonde ten behoeve van Sint-Bertijns, bevestigt het gewone gebruik van de Kerststijl door bisschop Stefaan. Onzes inziens liet Stefaan overwegend de Kerststijl hanteren. Wanneer een van zijn oorkonden in Paasstijl is gesteld, is dit omdat blijkbaar de destinataris, bvb. de abdijs van Ter Doest, hierom vroeg.

Een onderzoek naar de dateringsformules in Stefaans oorkonden liet ons niet toe aan elke formule een preciese jaarstijl te koppelen. Deze hypothese achtten wij aanvankelijk vruchtbaar omdat wij ervan uitgingen dat, wegens Stefaans verfijnd woordge-

abt van Sint-Bertijns, stelt zijn instemmingsoorkonde ten behoeve van Stefaan, bisschop van Doornik, op als *Dominice Incarnationis* 1198 (Rijksarchief Doornik, Cartulaires, 68, f° 21 v° - 22 r°; Cartulaires, 71, f° 38 r° - v°; Cartulaires 73, f° 31 r°; Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 39 v° - 40 r°). Wij zagen reeds hoe bisschop Stefaan evenzo *anno Dominice Incarnationis* 1198 ten behoeve van de abt van Sint-Bertijns zijn instemmingsoorkonde opstelde; beide in Kerststijl. De bisschop en aartsdiaken van Atrecht nu stelden hun bemiddelingsoorkonde verschillend op voor bisschop Stefaan en voor abt Johannes: Stefaan ontving een Atrechtse oorkonde *Incarinati Verbi* 1198 gesteld (Rijksarchief Doornik, Cartulaires, 68, f° 22 r° - v°; Cartulaires, 71, f° 30 v° - 31 r°; Cartulaires, 73, f° 24 r°; Cartulaires, 70, f° 24 r°; Cartulaires, 69, blz. 59-60; Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 40 r° - v°), maar abt Johannes ontving een expeditie van deze Atrechtse oorkonde gesteld *Dominice Incarnationis* 1197 (Rijksarchief Gent, Sint-Bertijns-Poperinge, oorkonden op datum). Voor de Doornikse bisschop stelden de Atrechtse arbitri hun oorkonde m.a.w. in een formulering die voor hen duidelijk de Kerststijl aangaf, terwijl voor de abt van Sint-Bertijns dezelfde arbitri de Boodschap- of Paasstijl volgden. (Zie W. PREVENIER, *Dy style de Noël au style de Pâques*, blz. 250, noot 41; C. CALLEWAERT, *Les origines du style pascal en Flandre*, blz. 141 noot 2 wees er in 1905 reeds op dat de oorkonde van de Atrechtse bisschop nu eens in 1198 dan weer in 1197 was gesteld. De uitgave bij Desilve (blz. 441-443, *Documents* nr. VIII) gebeurde naar het cartularium 68 in het Rijksarchief Doornik, m.a.w. naar de traditie «*Incarinati Verbi* 1198». Naargelang auteurs beroep deden op de Atrechtse oorkonde voor de abt van Sint-Bertijns of voor de bisschop van Doornik, zagen zij er een bewijs in voor het gebruik door de bisschoppen van Atrecht van respectievelijk Boodschap- of Paasstijl en Kerststijl).

bruik en taalaanvoelen blijktens zijn *brieven*, een onderzoek gewettigd leek of Stefaan al dan niet het woordgebruik in de *diplomatische* producten van zijn kanselarij beïnvloedde. Meer bepaald in verband met de dateringsformules zou dit hebben kunnen betekenen dat, waar Stefaan in een *brief* van kort na 29 maart 1192²⁰⁰ het feest van 25 maart (O.-L.-Vrouw-Boodschap, aanvang van het jaar naar Boedschapstijl) omschrijft als *die salutationis angelice, conceptionis virginee, in carnationis divine*, ook in Stefaans oorkonden als bisschop van Doornik de uitdrukking *anno Dominice Incarnationis* samenviel met die wending van *incarnationis divine* uit Stefaans brief van kort na 29 maart 1192. Op die wijze zouden wij beschikken over een houvast om alvast één jaorstijl te herkennen in Stefaans oorkonden, vermits alle oorkonden van Stefaan met de wending *Dominice Incarnationis* in de dateringsformule naar Boedschapstijl zouden zijn gerekend.

Indien wij het geheel der 32 oorkonden van Stefaan, die wij opspoorden, overschouwen dan blijkt dat vijf dateringsformules opgeld doen : driemaal *anno Domini*²⁰¹, tweemaal *anno gratie*²⁰², zeventienmaal *anno Dominice Incarnationis* of *Incarnationis Dominice*²⁰³, zevenmaal *anno Verbi Incarnati* of *Incarnati Verbi*²⁰⁴ en tenslotte driemaal *anno ab Incarnatione Domini*²⁰⁵.

200. J. DESILVE, *Lettres*, blz. 241-242, nr. CXCIV.

201. Oorkonden 1, 6, 11.

202. Rijksarchief Brugge, blauw nummer 7355 (Doornik, 21.4.1203); Rijksarchief Doornik, Cartulaires, 68, f° 26 r° - v° (Doornik, juni 1203).

203. Oorkonden 3, 4, 7, 8, 9, 13; Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 34 r° - v° (Doornik, O.-L.-Vrouwkapittel, 1195); *Ibidem*, f° 34 v° - 35 v° (Doornik, 18 oktober 1196); *Ibidem*, f° 38 v° - 39 r° (1196); *Ibidem*, f° 35 v° - 36 v° (oktober 1197); Rijksarchief Gent, Sint-Bertijns-Poperinge, oorkonden op datum (Dowaai, 12.3.1198); Rijsel, ADN., 27 H 61, f° 62 v° - 63 r° (Doornik, 31.10.1198); Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6673 (Oudenburg, 9.7.1202); Brugge, Bisschoppelijk Paleis, Oorkonden Sint-Donaas, nr. 41 (Doornik, 13.8.1202); Rijksarchief Gent, Boudelo-abdij, oorkonden op datum (Doornik, mei 1203); *Ibidem* (Doornik, mei 1203); Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 43 r° - v° (Doornik, 4.9.1203).

204. Oorkonden 2, 5, 12; Rijsel, ADN., 16 G 247/2069 (7.8.1194); Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 32 v° - 33 r° (Doornik, 1.1.1196); *Ibidem*, f° 37 v° - 38 r° (1197); Parijs, Archives Nationales, S 2913, nr. 27 (februari 1198).

Slechts in vier uit deze 32 oorkonden legden andere daterings-elementen dan de dateringsformule een omrekening op naar een welbepaalde jaartijl. De oorkonde van 1 januari 1196²⁰⁶ verwijst naar Kerststijl, terwijl de datumformule er *anno Incarnati Verbi* is. Waar oorkonde 8 (7 maart 1197 (n.s.)) in Boodschap- of Paasstijl gerekend is, is te Dowaaï de oorkonde van 12 maart 1198²⁰⁷ in Kerststijl gezet : nochtans dragen beide oorkonden de datumformule *anno Dominice Incarnationis*. Tenslotte is oorkonde 11, in de Gentse Sint-Baafsabdij op 10 maart 1200 (n.s.) afgeleverd, een geval van Boodschap- of Paasstijl. De datumformule is er *anno Domini*.

Het is duidelijk dat de datumformules, wier aantal (vijf) toch al te groot is in feite om elk naar één jaartijl te verwijzen, geen uitsluitel geven binnen de oorkonden van Stefaan om tot deze of gene jaartijl te besluiten. *Dominice Incarnationis*, de datumformule waarmee wij vanuit Stefaans brief van kort na 29 maart 1192 de hypothese van een vast verwijzen van deze formule naar Boedschapstijl toe formuleerden, slaat nu eens op Boedschap- of Paasstijl (oorkonde 8), dan weer op Kerststijl (Dowaaï, 12 maart 1198).

Bisschop Stefaan overleed op 11 september 1203²⁰⁸.

Goswijn

De twaalf oorkonden van Goswijn met vermelding van *consecratio-* of *pontificatus*-jaren zijn de volgende :

- 1) *Datum Tornaci per manum magistri Ghiselini, cancellarii nostri, anno Verbi Incarnati M^oCC^o quarto, II Kal.Octobris,*

205. Oorkonde 10 ; Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 370 (1196) ; Rijksarchief Doornik, Cartulaires, 81, p. 38 nr. XLVIII en Cartulaires, 78, blz. 144-145 (april 1202).

206. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 32 v° - 33 v°.

207. Rijksarchief Gent, Sint-Bertijns-Poperinge, oorkonden op datum.

208. Rijksarchief Doornik, Obituaires, 52, f° 90 v° ; zijn laatste oorkonde dateert van 4 september 1203 (Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 43 r° - v^o), verbeter J. WARICHEZ, *Etienne de Tournai et son temps*, blz. 414, noot 4 die juni 1203 (oorkonde 13) als laatste oorkonde-datum aangeeft.

- consecrationis vero nostre anno primo* : Doornik, 30 september 1204²⁰⁹ ;
- 2) *Anno MCCIV, consecrationis sue primo, quarto Nonas Januarii* : Cysoing, 2 januari 1205 (n.s.)²¹⁰ ;
- 3) *Actum fuit Tornaci in domo nostra anno gratie M^oCC^oquinto, IIIIto Nonas Maii, consecrationis nostre anno secundo* : Doornik, huis van de bisschop, 4 mei 1205²¹¹ ;
- 4) *Datum Tornaci anno gratie M^oCC^oV^o, Kal.Martii, consecrationis nostre episcopi anno secundo* : Doornik, 1 maart 1206 (n.s.)²¹² ;
- 5) *Datum Tornaci per manum magistri Gisellini cancellarii nostri VIII Id.Junii, anno Dominice Incarnationis millesimo ducentesimo sexto, consecrationis nostre tertio* : Doornik, 6 juni 1206²¹³ ;
- 6) *Actum anno Dominice Incarnationis MCCVI^o, consecrationis nostre anno III°* : 1206²¹⁴ ;
- 7) *Actum Tornaci anno Dominice Incarnationis MCCIX mense Octobri, consecrationis nostre anno sexto* : oktober 1209²¹⁵ ;
- 8) *Actum Tornaci anno gratie millesimo ducentesimo duodecimo, mense Julio, consecrationis nostre anno nono* : Doornik, juli 1212²¹⁶ ;
- 9) *Datum Tornaci anno Domini M^oCC^oXVI^o, mense Octobri,*

209. Rijksarchief Gent, Abdij Boudelo, oorkonde A 3/4.

210. Rijksarchief Bergen, Cartulaires, 12 (Cysoing), f° 31 v° - 32 r°.

211. Rijsel, ADN., 12 H 2, f° 27 r° - v^o.

212. Rijksarchief Bergen, Gedeponoord fonds Saint Feuillien du Roelux, oorkonden op datum ; *ibidem*, cartularium 57, blz. 149-150.

213. Oudenaarde, O.C.M.W., Fonds O.-L.-Vrouwshospitaal Oudenaarde, reg. 80 bis, f° 1 v° ; Oudenaarde, Dekenij Ste-Walburga, Oud archief Sinte-Walburga, doos I, nr. 6.

214. Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 422.

215. Kapittelarchief Doornik, Cartularium C.3, f° 76 r° - v^o ; Cartularium D.4, f° 139 r°.

216. Kapittelarchief Doornik, Abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés, nr. 12 (Ruber Liber), f° 12 v° - 13 r°.

pontificatus nostri anno tertio decimo : Doornik, oktober 1216²¹⁷ ;

10) *Actum Tornaci anno Domini millesimo ducesimo sextodecimo, mense Decembri, consecrationis nostre anno tertio decimo* : december 1216²¹⁸ ;

11) *Datum anno Domini M^oCC^o septimo decimo, mense Octobri, consecrationis nostre anno quarto decimo* : oktober 1217²¹⁹ ;

12) *Actum a nobis apud Tornacum anno Domini M^oCC^o octavo decimo, consecrationis vero nostre anno quinto decimo, mense Junio* : Doornik, juni 1218²²⁰.

Op deze twaalf oorkonden wijzen er acht (oorkonden 3, 5, 12, 8, 1, 7, 9, 11) eenduidig naar een periode tussen 4 mei 1204 en oktober 1204 als vallend binnen het eerste *consecratio*-jaar. Oorkonde 6 draagt noch maand, noch dag.

De drie resterende oorkonden (10, 2 en 4) bepalen in feite zowel de jaarsijl of jaarsijlen, die bisschop Goswijn liet volgen, als zijn wijdingsdatum.

Oorkonde 10 leert ons dat december 1204 in het eerste jaar der *consecratio* valt, maar dit belet niet noodzakelijk dat Goswijn in december 1203 gewijd zou zijn. Immers, deze oorkonde van december 1216, kan van vóór de wijdingsverjaardag dateren in december.

Indien inderdaad Goswijn op één der zondagen van december 1203 (7, 14, 21 en 28 december) gewijd is, dan sluit dit tevens in dat, zoals Fazy²²¹ reeds opmerkte, de Goswijn-oorkonde te Cysoing op 2 januari 1204 (o.s.) in het eerste jaar der *consecratio* gegeven (oorkonde 2) noodzakelijkerwijze in Kerststijl moet ge-

217. Rijksarchief Brugge, blauw nummer 6678.

218. Kapittelarchief Doornik, Abbaye de Saint-Médard ou de Saint-Nicolas-des-Prés, nr. 12 (Ruber Liber), f° 81 r° - v^o.

219. Sint-Niklaas, Kerkarchief, Kerkenslaper nr. 1, f° 3 ; F. DE POTTER-J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, 7e reeks (*Geschiedenis der stad Sint-Nicolaas*). Gent, 1881, I, blz. 309, noot 1.

220. Rijsel, ADN., 16 G 53/380¹ en 380².

221. M. FAZY, *Note sur le style employé par Etienne de Tournai*, blz. 184.

rekend worden. Uit deze premisse van een *consecratio* in december 1203 volgt echter ook dat de oorkonde, te Doornik op 1 maart 1205 (o.s.) in het tweede jaar der *consecratio* gegeven (oorkonde 4), niet in nieuwe stijl mag worden omgerekend. Deze drie oorkonden (10, 2 en 4) zijn duidelijk sterk onderling verbonden wat de noodzaak tot omrekening betreft. Neemt men Goswijns *consecratio* aan in december 1203 of op 1 of 2 januari 1204, dan valt 1 maart 1205 en niet 1 maart 1206 (n.s.) in het tweede jaar der *consecratio* (oorkonde 4). Wordt echter bvb. zondag 4 januari 1204 als wijdingsdag aanvaard, dan valt 1 maart 1205 (oorkonde 4) nog steeds in Kerststijl te rekenen om in het tweede wijdingsjaar te vallen, maar 2 januari 1204 moet omgerekend worden tot 2 januari 1205 (n.s.) (oorkonde 2). Stelt men Goswijns wijding echter na 1 maart 1204 (en uiteraard vóór 5 mei 1204), dan moeten zowel de oorkonde van 2 januari 1204 (oorkonde 2) als die van 1 maart 1205 (oorkonde 4) worden omgerekend in nieuwe stijl tot respectievelijk 2 januari 1205 (n.s.) en 1 maart 1206 (n.s.).

De eerste aan Goswijn gerichte bullen van Innocentius III²²² dateren pas van 7 februari 1205 en bieden derhalve geen bijkomende afbakening van de *terminus ante quem*, namelijk 5 mei 1204, die wij reeds uit oorkonde 3 deduceerden.

Een kostbare aanuiding voor Goswijns gebruik inzake jaarstijl is vervat in een oorkonde van januari 1209 (n.s.)²²³. Immers, hier vidimeert bisschop Goswijn een oorkonde van 12 september 1208. Die oorkonde van januari 1208 (o.s.) kan dus onmogelijk in Kerststijl gegeven zijn en moet derhalve naar Paasstijl²²⁴ worden omgerekend. Evenzo, op 3 maart 1216 (n.s.)²²⁵ vidimeert bisschop Goswijn een oorkonde van na november 1215.

222. A. POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum*. Berlijn, 1875, nrs. 2402 en 2403.

223. Rijsel, ADN., 59 H 96, f° 110 v° - 111 r°.

224. Strikt genomen is Boodschapstijl hier, net als in de oorkonde van 3 maart 1216 (n.s.), eveneens mogelijk. Gezien echter de algemene trend ten gunste van de Paasstijl in het begin der 13de eeuw in onze gewesten, achten wij het gebruik van de Paasstijl waarschijnlijker.

225. Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, oorkonden op datum ; A. VAN LOKEREN, *Chartes de Saint-Pierre*, nr. 438.

Reeds tamelijk vroeg in Goswijns episcopaat, in januari 1209, werd de Paasstijl gehanteerd. Indien zijn kanselarij deze jaarstijl van bij de aanvang van Goswijns ambtsperiode moest aanhouden, wat ons het meest plausibel voorkomt, dan betekent dit dat Goswijn pas na 1 maart 1204 en vóór 5 mei 1204 gewijd is. In dat geval dateert oorkonde 2 wel degelijk van 2 januari 1205 en oorkonde 4 van 1 maart 1206. Oorkonde 10 verwijst dan eenvoudig naar december 1204 als geheel binnen het eerste *consecratio*-jaar vallend.

☆ ☆

☆

De bisschoppelijke kanselarij van Doornik hield onder bisschoppen Anselm, Gerard en Walter de dateringselementen zo summier, dat over de jaarstijl in die periode weinig of niets kan worden gededuceerd. Bisschop Everard (1173-1190) legde zijn kanselarij de Boodschapstijl op. Zijn opvolger, Stefaan (1192-1203) liet de Kerststijl volgen. Beiden maakten wel eens ten behoeve van zekere abdijen uitzondering door de Paasstijl te laten gebruiken. Na Stefaan heeft bisschop Goswijn (1204-1218) vermoedelijk dadelijk, maar alleszins vanaf januari 1209, de Paasstijl opgelegd aan zijn kanselarij. Door drie opeenvolgende bisschoppen is dus telkens een eigen jaarstijl gevolgd, die verschilde van die gevolgd door de twee andere bisschoppen²²⁶.

Het bleek, binnen de bisschoppelijke kanselarij van Doornik, nuttig aan micro-onderzoek te doen, bisschop per bisschop. Met de door hun respectieve kanselarijen gevolgde jaarstijl had de dateringsformulering in de oorkonden alvast geen binding. Het was de bisschop die de jaarstijl bepaalde, die zijn kanselarij zou volgen. Dit was alleszins zo onder Everard, Stefaan en Goswijn. Onder Anselm, Gerard en Walter alsook in het begin van Everards episcopaat trad Letbert de Blonde op als kanselier. Everard legde de Boodschapstijl op aan zijn opeenvolgende kan-

226. Dat in 1190 en 1201 (en 1212) Pasen op 25 maart viel, m.a.w. op O.-L.-Vrouw-Boodschap, en dat in die jaren de overgang van Boodschapstijl naar Paasstijl het gemakkelijkst kon gebeuren, heeft niet belet dat bisschop Stefaan de Kerststijl hanteerde.

seliers : Letbert de Blonde, Daniël, Johannes de cantor en Giselin van Schorisse. Stefaan daarentegen drong aan op Kerststijl, ook wanneer hij eindelijk in 1197, onder pauselijke druk Giselin van Schorisse als kanselier aanvaardde. Giselin was nog steeds kanselier onder Goswijn, maar kreeg van deze de Paasstijl als richtlijn voor het dateren²²⁷.

Ons onderzoek bleef nadrukkelijk beperkt tot de eigen bisschoppelijke oorkonden, omdat wij niet wensten *a priori* uit te gaan van de stelling dat binnen de stad Doornik alle instellingen, zo burgerlijke als kerkelijke, op eenzelfde tijdstip eenzelfde jaarstijl volgden. Verder micro-onderzoek per instelling zou moeten uitwijzen of inderdaad de hele stad Doornik dezelfde jaarstijl volgde. Dit onderzoek zal uiteraard sterk gehinderd worden door het feit dat in praktijk enkel de bisschoppen en zekere abten hun ambtsjaren aangaven, wat een der weinige middelen is om inzicht te brengen in de gevolgde jaarstijl. Wat die ambtsjaren der bisschoppen betreft, hebben wij onder Everard, Stefaan en Goswijn, waar de ambtsjaren het meest vruchtbaar bleken als basis van datering der electie en wijding, telkens eerst en vooral de data gezocht na de laatst mogelijke Paasdag en vóór Kerstmis. Dat leverde een onwrikbaar geheel van data op, onaantastbaar voor wisselende omrekeningen in verschillende jaarstijlen. De tweede stap was dan in het resterend pakket van data tussen Kerstmis en 25 april uit te rekenen of Kerst-, Boodschap-, of Paasstijl te handhaven of uit te sluiten waren door confrontatie met het in de eerste stap bekomen resultaat (zie noot *). Onder Everard bleek dit te wijzen op het gebruik van Boedstijl, onder Stefaan van Kerststijl en onder Goswijn van Paasstijl. Maar sporadisch werd Paasstijl ook onder Everard en Stefaan gehanteerd.

227. Wij onderzochten of Giselins aan- of afwezigheid als kanselier onder Stefaan en Goswijn invloed had op de jaarstijl. Dit onderzoek bleek volledig negatief.

* Prof. dr. W. Prevenier (Rijksuniversiteit Gent) was zo vriendelijk, na inzage van dit artikel, ons erop te wijzen dat een onderzoek van deze aard steeds af te rekenen heeft met fouten of vergissingen in het materiaal zelf, die zelfs niet als zodanig te onderkennen zijn.

...the ... of ... in ...

...the ... of ... in ...

...the ... of ... in ...

...the ... of ... in ...

...the ... of ... in ...

...the ... of ... in ...

...the ... of ... in ...